

Міністерство освіти і науки України
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

**«МОГИЛЯНСЬКІ ЧИТАННЯ – 2019:
Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні:
глобальний, національний та регіональний аспекти»**

XXII Всеукраїнська науково-практична конференція

ТЕЗИ

Сталий розвиток університетської системи освіти.

**Соціокультурні процеси
на Півдні України в сучасних вимірах.**

Теоретичні та управлінські аспекти економічного розвитку.

**Аспекти економічного розвитку:
підприємництво, облік, фінанси**

Миколаїв, 11–16 листопада 2019 року

Миколаїв – 2019

Могілянські читання – 2019 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXII Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доповідей : Сталий розвиток університетської системи освіти. Соціокультурні процеси на Півдні України в сучасних вимірах. Теоретичні та управлінські аспекти економічного розвитку. Аспекти економічного розвитку: підприємництво, облік, фінанси, Миколаїв, 11–16 листоп. 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2019. – 72 с.

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Сталий розвиток університетської системи освіти

УДК 378.09

Мещанінов О. П.,
д-р пед. наук, професор,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ВІРТУАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ – ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Найбільш суттєві нововведення у вищій освіті в університетах усього світу пов'язані саме з широким впровадженням засобів комп'ютерної техніки. І це широке впровадження почалося з дисципліни «Обчислювальна техніка в інженерних і економічних розрахунках». Саме все почалося як «обчислювальна» техніка. Почалося з автоматизації обчислювальних процесів, як автоматизація однією з сфер діяльності людини. Мірою зростання обчислювальних можливостей техніки відбувалося зростання складності тих завдань, які вирішували фахівці. При цьому середній час використання обчислювальної техніки (ОТ) наближався до 2-х годин. І обчислювальна техніка від складного калькулятора перейшла в клас «аналітика», найсуворішого експерта – контролера. Поки ваші знання не приводили до правильних результатів розрахунків, до тих пір ваші формалізації, не були адекватним описом тих інженерних або економічних процесів, які вони описували і які досліджували фахівці. Саме обчислювальна техніка виявилася тим зворотним зв'язком який приводив до успіху. Після цього стало очевидним використання ОТ як інструменту аналітики.

Зростаюча складність об'єктів і систем, глибина досліджуваних процесів, як нормальних, так і форс-мажорних, аварійних, забезпечили перенесення сфери використання ОТ в дослідження вербальних моделей. Вербальних (словесних) моделей, які описували складні явища, які фахівці математично описувати ще не навчилися. Так з'явилася і продовжує розвиватися сфера аналізу текстів. З'являються інтелектуальні алгоритми аналізу текстів і багато іншого. Відбувається автомати-

зація творчої сфери діяльності людини – обробка текстів. У свою чергу це призвело до розвитку електронних бібліотек, до переведенні у електронну форму, колосального обсягу літератури, що накопичена людством в бібліотеках. І якщо в середньовіччі університет створювався як продовження бібліотеки, доповненої кафедрами і викладачами, які рекомендували студентам ті книги, де можна було знайти відповіді на питання, що цікавлять, то з появою електронних форм сучасних бібліотек, університети стали більш активно розвиватися навколо електронних «хабів», електронних центрів зв'язку з електронними бібліотеками, сховищами. Швидкості доступу до інформації зросли стрімко і швидкість отримання відповідей також зросла. Саме це і продовжує впливати на перехід у віртуальну сферу комунікації, пошуку, обміну та обробки текстів. Саме це і дозволяє зробити висновок про розширення і домінування віртуального середовища в сучасних університетах, про зростаючу роль пошукових комп'ютерних систем.

Розвиток віртуального університетського середовища зумовлює і зростаючі можливості контролю за інтелектуальною сферою діяльності людини. Університети перетворюються в засіб подвійного призначення. З традиційної точки зору, в канонічне середовище навчання, а з іншого боку, в інноваційну сферу тотального контролю, стеження. З'являються нові зацікавлені установи у використанні нових можливостей університетів – розвідки стратегічного рівня. Отже, неухильно зростає потреба у послідовному зростанні пріоритетів академічної свободи та університетської автономії.

Академічна свобода і університетська автономія набувають нові смисли і зміст. Це вимагає сучасного переосмислення і переформулювання класичної Magna Charta Universitatum – Великої Хартії Університетів (<http://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum>). Означеним цілям відповідає і процес і створення в Україні, у 2009 році, Всеукраїнської громадської організації «Асоціація Університетів України» (<http://auu.chmnu.edu.ua/>, <http://auu2.chmnu.edu.ua/>) з завданням на визначення нових сенсу та змісту феноменів «Академічна свобода і університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку». Слід підкреслити орієнтацію на перевідкриття, перевизначення таких фундаментальних категорій як «Академічна свобода і університетська автономія». За результатами означеного процесу були розроблені та прийняті основоположні «Хартія Університетів України» (http://auu.chmnu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=78&Itemid=56&lang=uk), «Ольвійська Декларація Університетів: Академічні свободи, університетська автономія, наука і освіта для сталого розвитку» (<http://auu>.

chmnu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=76&Itemid=72&lang=uk), «Рамки пріоритетних дій: Втілення в життя Ольвійської Декларації Університетів». (http://auu.chmnu.edu.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=146&Itemid=74&lang=uk). Таким чином, віртуальне середовище – це визначальна складова сучасного університету, його найбільш динамічна частина, яка ще багато років буде у полі наукових інтересів такої сучасної науки як «Педагогіка» XXI століття. Можливо також припустити, висунути гіпотезу про виникнення «віртуальної педагогіки XXI століття».

УДК 378:004

Болюбаш Н. М.,

канд. пед. наук, доцент кафедри ІС,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ТЕХНОЛОГІЯ ДОПОВНЕНОЇ РЕАЛЬНОСТІ ПРИ ВИКЛАДАННІ ДИСЦИПЛІН З КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Бурхливий розвиток електронних освітніх технологій в умовах інформатизації суспільства обумовлює зростання кількості навчальних закладів, які використовують у своїй діяльності системи електронного навчання у поєднанні з традиційними освітніми технологіями. Це супроводжується формуванням та все ширшим використанням у навчальному процесі закладів вищої освіти мобільно-орієнтованого навчального інформаційного середовища, важливим компонентом якого стає технологія доповненої реальності.

Напрямок дослідження, який передбачає створення та використання тематичного візуалізованого контенту у вигляді поєднання реальних та віртуальних об'єктів, заснований на використанні сучасних мобільних Інтернет-пристроїв, отримав назву Augmented Reality (AR) – доповнена реальність. Упровадження засобів доповненої реальності в освітню галузь дозволяє суттєво підвищити ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців.

Метою роботи є здійснення аналізу особливостей та обґрунтування основних напрямів застосування технології доповненої реальності при викладанні дисциплін з комп'ютерних технологій у закладах вищої освіти.

Технологія доповненої реальності є досить молодого, а її застосування в освітній галузі тільки розпочалося. Одним із напрямів такого

роду досліджень є міжнародний проект Augmented Reality in School Environments (ARiSE), основною метою якого є розробка навчальної платформи для початкової та основної школи з використанням технології доповненої реальності. Застосування технології доповненої реальності у навчальному процесі вищої школи є предметом досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Проте використання доповненої реальності при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу досліджено недостатньо й потребує подальшої розробки.

Узагальнення досліджень науковців дозволило виділити наступні напрями використання доповненої реальності у навчальному процесі при вивченні дисциплін комп'ютерного циклу:

- розробка інтерактивних навчальних матеріалів шляхом поєднання віртуальних та реальних засобів навчання;
- створення наочних макетів нового покоління: збирання блоків та комплектування віртуальних комп'ютерів і мереж;
- розробка AR-додатків та платформ, які дозволяють візуалізувати багатовимірні дані, складний теоретичний навчальний матеріал з метою покращення його сприйняття;
- створення AR-підручників, у яких передбачено інтеграцію відео, аудіо, графічної та текстової інформації.

Установлено, засоби доповненої реальності можуть бути навчальними об'єктами, якщо вони є керованими та сприяють взаємодії студента з реальними об'єктами у процесі вивчення їх властивостей. Використання доповненої реальності на аудиторних заняттях полегшує розуміння студентами креслень, структур програмних проектів, технічної документації, інструкцій з експлуатації, результатів проведеного системного чи інтелектуального аналізу даних.

Методичні рекомендації з виконання лабораторних робіт можуть містити маркери для доповнення їх інструкціями з виконання алгоритмів та команд при вивченні певного програмного продукту. Доповнена реальність може бути використана для реалізації методів групової роботи студентів, для створення середовища моделювання, у якому поєднуються можливості викладання, навчання, та комунікації з ігровими елементами. У процесі вивчення технологій програмування студенти можуть бути залучені до групової розробки проектів з використанням доповненої реальності, яка імітує реальні умови роботи в команді.

Таким чином, завдяки особливостям технології доповнена реальність надає потенційно нові можливості для візуалізації навчального контенту, що обумовлює революційні зміни у вищій професійній освіті, супроводжується залученням студентів у процес дослідження, дозволяє підвищувати їх мотивацію до навчання та рівень засвоєння знань.

СТИМУЛОВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОГО ІНТЕРЕСУ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Стимулювання пізнавального інтересу в загальному визначенні представляє собою вибіркову направленість особистості на предмет і явища оточуючої дійсності. Розвиток творчих сил і здібностей студентів – складний процес, який вимагає неперервної, наповненої пізнавальним змістом і суспільною значимістю різнобічної діяльності стимулювання пізнавального інтересу студентів. Одне з суттєвих місць тут належить пізнавальним інтересам. Направленість характеризується постійним прагненням до пізнання, до нових, більш повних та глибоких знань. Систематично закріплюючись і розвиваючись, пізнавальний інтерес становиться основою позитивного ставлення до навчання.

Учені (Г. І. Щукіна, Н. Г. Морозова, Л. І. Божович) одноставні в тому, що пізнавальний інтерес формується в організованій навчальній діяльності, спрямованій на оволодіння знаннями та практичними навичками. Саме тому потреба в знаннях та пов'язаний з нею пізнавальний інтерес духовно збагачують особистість людини. Важливо відмітити, що в більшості наукових праць автори називають пізнавальний інтерес чинником, що стимулює формування творчого мислення студентів, посилює їхнє прагнення до самостійного здобування знань.

Визначено важливі умови формування пізнавального інтересу студентів у вищій школі. Ю. К. Бабанський відносить до них оптимальне поєднання різноманітних методів навчання; І. Я. Лернер, В. І. Лозова, М. М. Скаткін – ситуації проблемного навчання; О. О. Бодальов, О. Д. Алферов, В. С. Ільїн – специфічні мотиви навчання в різному віці; О. О. Леонтьєв, Г. О. Китайгородська, Г. М. Шемякіна – інтенсивність навчання.

Інтерес до навчання з'являється тільки тоді, коли є натхнення, що народжується від успіху в оволодінні знаннями, без натхнення навчання перетворюється в тягар.

Пізнавальний інтерес – це один із найважливіших для нас мотивів навчання, його дія дуже сильна. Під впливом пізнавального інтересу учбова робота навіть у слабких студентів проходить продуктивно і він виступає як сильний засіб навчання, активізація пізнавальної діяльності.

ті студента без розвитку його пізнавального інтересу не тільки важка, але і практично неможлива. Ось чому в процесі навчання необхідно систематично збуджувати, розвивати і закріплювати пізнавальний інтерес студентів і як важливий мотив навчання, і як стійку рису особистості, а також як могутній засіб виховного навчання, підвищення його якості.

Формування пізнавальних інтересів студентів у навчанні може відбуватися по двох основних каналах, з однієї сторони, сам зміст учбових предметів має в собі цю можливість, а з другого – шляхом визначеної організації пізнавальної діяльності студентів.

Зміст навчання, учбовий матеріал – це та основа, на якій студенти розширюють свій кругозір, відкривають світ, багато невідомих раніше законів, явищ. Таким чином, перше, що є предметом пізнавального інтересу для студентів – це нові знання про світ. Ось чому глибоко продуманий відбір змісту учбового матеріалу, уявлення багатства, що є у наукових знаннях, є важливою ланкою формування інтересу до навчання, що враховується при підготовці до занять викладачами вищої школи.

Одним із прийомів стимулювання пізнавальних інтересів є порівняння наукових і виробничих тлумачень окремих природних явищ, що використовуються при вивченні технічних дисциплін.

Звертається увага на те, що технічний прогрес в машинобудуванні невід'ємний від вдосконалення теорії розрахунку і конструювання деталей машин. У зв'язку з конструюванням нових машин розробляють нові деталі, працюючі в особливих умовах при особливо високих і низьких температурах. Усе це вимагає суттєвого вдосконалення методів розрахунку.

Таким чином, на заняттях, вивчаючи новий матеріал, необхідно обов'язково розповідати студентам про перспективи розвитку деталей машин загального призначення (з'єднання, механічні передачі, підшипники і ін.). При цьому на кожному занятті необхідно формувати у студентів відчуття високої відповідальності, бережного відношення до народного багатства.

Кожен викладач може визначити перелік тих опорних знань і умінь, які спочатку необхідні для успішного застосування учбового матеріалу предмета. На початку вивчення курсу проводиться одне-два заняття для діагностування наявності у студентів відповідної бази знань і умінь. Така діагностика через процес актуалізації здійснюється за допомогою серії оперативних короткочасних контрольних робіт (письмових, графічних, або практичних, усних, фронтальних опитувань).

Результати діагностики для викладача розкривають чітку картину диференціювання студентів по рівню підготовки, а для студентів картину незрозумілостей, слабких місць в засвоєній раніше системі знань. Так з'являється реальна можливість усунення незрозумілих питань, набути студентами на цій основі впевненості в своїх силах, що в більшій мірі сприяє активізації вольових зусиль (на консультаціях, додаткових заняттях).

З самого початку вивчення технічних дисциплін особлива увага приділяється розвитку логічного мислення, просторової уяви. Задача викладача спрямована на те, щоб студенти, слухаючи новий програмний матеріал, розуміли його зміст, і щоб навчити студентів до будь-якої роботи відноситися вдумливо, свідомо; часто даються вправи, що вимагають не тільки завчених напам'ять правил, визначень, формулювань, але і вільного, самостійного мислення.

Для проведення більш ефективного контролю знань по предметах впроваджена модульно-рейтингова система оцінки знань студентів, яка дає позитивні результати, сприяє активізації учбової діяльності студентів. Крім цього, по технічним дисциплінам виконуються допоміжні розрахунково-графічні роботи по темах предмету, що дає позитивні результати. Зрозуміло, тут вимагається величезна робота, така як: індивідуальні консультації, додаткові заняття, групові консультації та інші.

Проводяться ділові ігри по предмету «Креслення», наприклад: – зображення, проводяться заняття – конференції «Конкурс рефератів», де студенти по раніше підготовлених темах повідомляють цікаві відомості по предмету; заняття-диспути та інші. На окремих заняттях викладачі використовують предметні кросворди. Це забезпечує зацікавлене сприйняття навчального матеріалу і привертає увагу студентів до навчального предмету.

Крім цього, для активізації пізнавальної діяльності на заняттях технічних дисциплін використовуються і такі традиційні методи, як: лекції, практичні заняття, лабораторні роботи, взаємооцінка студентів при загальному контролі викладача, індивідуальні тренування тощо.

Вказані форми і методи стимулювання пізнавального інтересу до навчання на заняттях технічних дисциплін значно підвищують пізнавальний інтерес студентів – основу сучасного навчання.

Малюченко І. О.,
старший викладач кафедри екології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ТЕРЕНОВА ГРА У КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЕКОЛОГІВ В УНІВЕРСИТЕТІ

Теренова гра – особливий вид заняття, що представляє собою рольову або сценарійну гру, яка відбувається на відкритому терені (місцевості) за чіткими правилами. Це окреслена територія лісового, паркового масиву, або міської території, яка визначена для проведення гри. Виходити за терен гравцям – суворо забороняється. Найвідомішою в Україні є теренівка «Звитяга», що проводиться з 2006 року. Щороку теренівку відвідує молодь з всіх регіонів України для того, щоб навчитися правильно і швидко орієнтуватися на місцевості, виконуючи різноманітні завдання, що визначені правилами, відповідно до теми гри.

Тотожним до поняття «теренова гра» є поняття квест у розумінні міського орієнтування. Це інтелектуально-екстремальний вид ігор на вулицях міста та за його межами.

На сьогоднішній день стало традицією на кафедрі екології ЧНУ імені Петра Могили проводити захід «Посвяту в екологи» у формі теренової гри або квесту по історичній частині міста Миколаєва. Старшокурсники готують легенду гри, розповідаючи її першокурсникам, які мають дійти до фінішу і отримати призи (наприклад, студентські квитки), використовуючи карти орієнтування та підказки, виконуючі на різних станціях (пунктах призначення) різноманітні інтелектуальні завдання природничого, екологічного та краєзнавчого спрямування та здійснюючі фізичні вправи. Перша така гра була проведена у 2014 році і отримала позитивні відгуки серед студентів та викладачів університету.

У процесі гри у студентів-екологів університету формуються такі компетентності:

– *пізнавальна*, що полягає в умінні відчувати навколишнє середовище, сприймати довкілля як життєдайне середовище, знайомитися з об'єктами живої та неживої природи;

– *діяльнісна*, що полягає в умінні поставити мету і організувати її досягнення, вмінні описувати краєзнавчі та природні об'єкти, здобувати, аналізувати і перетворювати інформацію, оперувати науковими знаннями і фактичним матеріалом, орієнтуватися на місцевості за допомогою карти або компасу, проходити маршрути за легендою, діяти в екстремальних умовах, дотримуватися здорового способу життя і культури поведінки у навколишньому природному середовищі;

– *творча*, що полягає у набутті досвіду власної творчої діяльності, розвитку просторового та логічного мислення, здатності проявляти творчу ініціативу, формуванні стійкого інтересу до науково-дослідницької діяльності, системного мислення, вмінні бачити міждисциплінарний зв'язок наук природничого, географічного, краєзнавчого, історичного та екологічного спрямування, вихованні потреби у творчій самореалізації та духовному самовдосконаленні, вмінні складати описи маршрутів походів та експедицій, брати участь у проведенні екскурсій, екотурах, конференціях, науковій роботі;

– *соціальна*, що полягає у здатності до співробітництва, соціальній активності, розумінні зв'язку між індивідуальною свободою, правами та громадянською відповідальністю, вихованні культури спілкування, свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих, збереження та примноження природної та культурної спадщини, утвердженні загальнолюдських цінностей, формуванні позитивних якостей емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, наполегливість, працелюбство, ініціативність, відповідальність), виховання доброзичливості, вміння працювати в колективі.

**ПІДСЕКЦІЯ: Соціокультурні процеси
на Півдні України в сучасних вимірах**

УДК 316.653

Мейжис І. А.,
д-р пед. наук, професор, завідувач кафедри соціології
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв

**ІСТОРИЧНО ОБУМОВЛЕНІ СОЦІОКУЛЬТУРНІ
ФАКТОРИ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ**

З початком війни на Сході України із одночасним захопленням Криму стали цілком очевидними агресивні наміри Росії стосовно нашої країни. Остання в світі Російська колоніальна імперія прагнула захопити весь Східно-Південний регіон України. Діям сучасної Російської імперії по відторгненню Південних областей від Української держави сприяли історично обумовлені соціокультурні фактори суспільного життя краю. З розрахунків агресора повинні були спрацювати наступні фактори:

1-й фактор історичний, який широко відомий в світі і насамперед жителям Півдня: це приєднання Північного Причорномор'я до Російської імперії в результаті війни із Османською імперією Туреччини за часів Катерини II. У результаті перемоги Росії і згідно імперських указів були засновані три міста – Херсон, Миколаїв і Одеса, які поступово розвивались за рахунок зростання багатонаціональних міських общин, для яких мовою спілкування природно стала офіційна мова імперії.

2-й фактор – це досить складна давня історія заселення Південного регіону сучасної України протягом століть представниками різних народів, яка і досі достатньо поверхнево проаналізована фахівцями, не зважаючи на актуальність запиту на такі історичні дослідження. З одного боку, протягом декількох століть щодо Великого переселення народів у VI ст. н.е. на Півдні проживали невеликі, але згуртовані спільноти греків, італійців, кіммерійців, скіфів. У ході Великого переселення вже слов'янські племена заснували свої поселення та містечка по берегах великих річок Південного регіону, які зберігались навіть у часи Османської імперії. Після захоплення території наприкінці XVIII ст. Росією офіційна влада нової імперії запросила представників Німеччи-

ни оселялись на вільних землях Півдня із наданням їм необхідної допомоги з переселенням та виділенням великих земельних ділянок для хазяйнування. Нарешті, імперські заходи по обмеженню прав євреїв на вільне проживання у великих містах Російської імперії з чітко визначеною «межею оселення» також значно вплинуло на формування багатонаціональних міських громад Півдня, оскільки єврейські общини отримали право оселятись саме у містах нашого регіону.

Разом з цим треба мати на увазі наступне: найбільшу за кількістю частину населення Півдня з кінця XVIII ст. складали саме українці, які масово тікали у нові землі, коли розпочалось інтенсивне закріпачення українських селян за часів Катерини II. Саме на Півдні країни практично безправні бігли українські селяни не переслідувались, оскільки вони, у своєму прагненні до волі не усвідомлено, але тим не менше точно виконували більш важливе імперське завдання – *необхідність заселення* знов набутих земель, що були відвойовані в ході воєн Російської та Османської імперій.

3-м фактор соціокультурних засад життя сучасних громад Українського Півдня – це розповсюдження російської мови, яка була від початку заснування міст Півдня мовою перш за все не тільки офіційною мовою імперії, але і мовою міжетнічного спілкування багатонаціональних громад. Зрозуміло, що в межах Російської імперії це була ще і офіційна мова держави, що вимагало від людей необхідність володіння нею.

4-м фактором, на який за нашим припущенням розраховував сучасний імперський агресор, повинні були б стати утиски російської мови у традиційно російськомовному регіоні України у тих формах, які притаманні саме Російській колоніальній імперії. Вони передбачають переслідування, нав'язування людям нових правил не тільки в діловій сфері, а навіть у побутовому спілкуванні. На думку імперських стратегів, саме насильницькі форми переходу на українську мову могли б спричинити невдоволення населення і його прагнення опинитись знов у обіймах путінської Росії. Але як відомо результат був неочікуваним для окупантів, оскільки на захист Незалежності Вітчизни постали разом всі жителі країни: Сходу і Заходу, Півночі і Півдня, незважаючи на мову і традиції. Сьогодні значна кількість захисників нашої держави розмовляють саме російською, що не заважає їм боротись з окупантами та сепаратистами.

SOCIAL EXPECTATIONS RELATED TO CHANGE IN LIFE STANDARDS: A SYMBOLIC ASPECT

The concept of *social expectations* is probably one of the most interesting and controversial in sociology. Although this concept is actively used in other humanitarian disciplines (primarily in philosophy and psychology) now. As D. Gribov noted, «the main functions of social expectations are to streamline interactions, increase the reliability of the system of social ties, coordinate relationships between members of a social community, society, and increase the effectiveness of adaptation and assessment processes».

We can observe a reappraisal of values, overcoming stereotypes of thinking, the birth of new symbolism that meets the spirit of our time and the attitude of modern man in the process of transforming the socio-cultural sphere (this process is currently taking place in Ukraine). In this regard, the problem of the formation of social expectations as a symbolic process is especially relevant.

In our opinion, the *symbolic aspect of social expectations* is particularly interesting. This aspect was developed by representatives of symbolic interactionism. As you know, in the framework of symbolic interactionism, the theory of social roles developed by G. Mead occupies one of the main places. According to Mead, any person is, above all, a set of his social roles. Social roles are considered in this concept in three aspects: a) sociological; b) socio-psychological; c) psychological. Moreover, the first of them is considered the most important. The sociological aspect is a *system of role expectations*, a certain model of a social role, which is sanctioned by society.

In 2018, the scientists of the Department of Sociology, Petro Mohyla Black Sea National University conducted a survey among residents of three regional centers of the Black Sea region of Ukraine. The purpose of the survey is to determine the socio-cultural aspects of the functioning of the city's security environment. The study was carried out in the framework of the departmental research project «The effective functioning and development of the regional socio-cultural environment in the context of decentralization as a guarantee of the national security of Ukraine». As stated in the Annotations to the project (2017), one of the key ideas of the project is that «the peculiarities of the regional socio-cultural environment are manifested

at all levels of social interaction in the ‘human-society-culture’ system, which is why ensuring the personal safety of a particular citizen is a prerequisite for the safe functioning of the community, regional society and the state as a whole.»

The questionnaire survey was conducted in May 2018 among residents of Mykolaiv, Odessa and Kherson. Our sampling is multistage, zoning, probability-proportional-to-size, quota, representative by age, sex and place of residence of the respondents. The omnibus questionnaire method was used. Interviewed 801 people aged 18 years and older (213 people in Mykolaiv, 431 people in Odessa, 157 people in Kherson). The permissible error is not more than 3.5 %.

According to the survey, 58.2 % of respondents consider the economic situation of their family to be satisfactory. At the same time, only 22.8 % rate it as «good», and only 0.9 % as «very good». The rest of the respondents are not happy with the welfare of their family. It was also interesting to identify *the ratio of expectations related to the well-being of their family (household) and the assessment of the level of happiness:*

Do you consider yourself a happy person?	HOW DO YOU THINK, THROUGH THE YEAR YOUR FAMILY WILL LIVE BETTER OR WORSE THAN NOW? (% for each group)					Total
	Much better	Somewhat better	As now	Somewhat worse	Much worse	
Yes	14.3	35.1	38.0	9.6	2.9	100
Rather yes than not	3.6	29.1	47.5	14.7	5.0	100
Rather no than yes	4.7	18.8	53.1	21.9	1.6	100
No	0.0	21.1	31.6	31.6	15.8	100
Hard to say	3.1	10.2	59.2	23.5	4.1	100

It is clear from this table that respondents who are confident that they are happy are much more optimistic, which means they are more confident about the future (so, 49.4 % of them expect that in a year they and their family will live better than they do now). For comparison: from the respondents that they are «rather unhappy than happy» or «unhappy», the indicators are completely different: 23.5 % and 21.1 % respectively.

A comparison of the expectations associated with a change in the standard of living of a family with similar expectations associated with a change in the standard of living in Ukraine is quite interesting. 39.6 % of respond-

ents believe that in a year the standard of living will not change; 25.5 % predict some worsening living standards in the country; 12.7 % expect significant worsening. Only 22.2 % of respondents are optimistic about the future – they believe that in a year the situation in the country will change for the better.

Similar polls were, of course, carried out earlier. We see here that people build their assumptions and subjective forecasts based on the *symbolism of happiness*. The fact is that not a single person can determine exactly what happiness is. Therefore, when answering the questionnaire, people very often operate not with accurate data, but with symbols. Here the symbolic aspect of social expectations is manifested. It will be appropriate to give the opinion of well-known modern sociologists Zh. Toschenko and S. Kharchenko, who believe that social expectations are *one of the levels of social mood*, which is a form of an individual's life perception. This form most fully reflects the emotional and rational perception of social attitudes, interests and goals by an individual or group. Symbolism, along with values and norms, performs a very important socio-cultural function. It participates in the formation and manifestation of life perception forms as an integral part of a personality culture or culture of any social community.

УДК 2-67:316.6

Рожанська Н. В.,

канд. соц., наук, доцент, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

МІЖКОНФЕСІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ ЗАЛЕЖНО ВІД РІВНЯ ОСВІТИ

Доповідь підготовлена в межах проєкту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України», що виконується Чорноморським національним університетом імені Петра Могили і фінансується за рахунок Державного бюджету України. У межах виконання другого етапу проєкту колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили у січні–грудні 2018 року було проведено емпіричне дослідження колективних уявлень та соціокультурних практик мешканців Миколаївської, Одеської та Херсонської областей України, що ілюструють їхнє ставлення до проблем функціонування соціокультурної сфери в умовах децентралізації та актуальних викликів національній безпеці України.

Методом дослідження було анкетне опитування. Вибірка є багатоступеневою, районованою, власне імовірнісною, квотною; репрезентативною за віком, а також за статтю та місцем проживання респондентів. Усього було 801 особу, з яких 43,9 % – чоловіки і 56,1 % – жінки. Серед опитаних 26,6 % проживають в місті Миколаєві, 53,8 % – в місті Одесі та 19,6 % – в місті Херсоні. Одним з завдань дослідження стало визначення показників міжконфесійної толерантності респондентів. Для цього до анкети було включено блок з 7 питань, що являють собою модифіковану до цілей дослідження методику Г. Л. Бардієр «Види і компоненти толерантності-інтолерантності». Адже використання блоку «Інша віра» вказаної методики дає можливість виміру міжконфесійної толерантності особистості або соціальної групи. Методика являє собою сукупність суджень, з якими погоджуються або не погоджуються респонденти; ступінь згоди вимірюється за 7-бальною шкалою. Відповідь респондента на питання (від «Абсолютно не згоден» до «Повністю згоден») оцінюється в балах. Перелік суджень наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

**Зміст та класифікація суджень
для виміру рівня міжконфесійної толерантності респондентів**

№ судження	Зміст судження	Ставлення, яке вимірює судження
1	Тільки люди однієї віри можуть глибоко розуміти один одного	Інтолерантне
2	Я ставлюся цілком терпимо до людей різних конфесій	Толерантне
3	Було б добре, якби люди різного віросповідання ніколи не конфліктували	Толерантне
4	Для мене характерно дистанціювання від людей іншої віри	Інтолерантне
5	Всі релігії мають однакову основу і тому не повинні вступати в протиріччя	Толерантне
6	Не має великого значення, яку релігію сповідує людина, з якою я спілкуюся	Толерантне
7	Не можна допускати до атрибутів своєї віри людину іншого віросповідання	Інтолерантне

Результати дослідження показали, що середні показники ставлення респондентів до людей іншої віри (або конфесії) не є нижчими 4 балів, а більшість з них вище 5 балів, що в цілому відповідає стану толерантно налаштованої особистості (групи). Але для нас було також цікавим порівняти ставлення до людей іншої віри (або конфесії) респондентів з різним рівнем освіти. Результати такого аналізу можна побачити в таблиці 2.

Таблиця 2

**Рівень міжконфесійної толерантності міського населення
Причорноморського регіону України залежно від рівня освіти**

№ судження	Рівень толерантності (у середніх балах, шкала: 1–7)				
	Неповна середня освіта	Середня загальна освіта	Середня спеціальна освіта	Неповна вища освіта	Повна вища освіта
Судження 1	4,40	5,08	4,91	5,28	5,59
Судження 2	4,00	5,53	5,56	5,32	5,39
Судження 3	4,60	5,78	5,70	5,59	5,73
Судження 4	5,20	4,94	5,19	5,17	5,20
Судження 5	4,60	5,47	5,31	5,19	5,15
Судження 6	5,20	5,67	5,58	5,52	5,53
Судження 7	4,40	4,57	4,51	4,54	4,68

Отже, аналіз результатів дослідження допоміг з'ясувати, що рівень міжконфесійної толерантності міського населення Причорноморського регіону України є доволі високим. Але між категоріями населення з різним рівнем освіти була виявлена відмінність. Загалом, чим вище рівень освіти респондентів, тим більш терпимо вони ставляться до представників інших релігій (інших конфесій). Таким чином, рівень міжконфесійної толерантності міського населення Причорноморського регіону України знаходиться у прямо пропорційній залежності від рівня освіти цього населення.

УДК 316.4

Ляпіна Л. А.,
канд. політ., наук, доцент, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

МІЖЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Рівень толерантності – це найважливіший соціальний індикатор, що торкається мотиваційної сфери свідомості і виявляється у формуванні мотиву тієї чи іншої поведінки. Нетерпимість же суспільства – це нетерпимість його громадян. Фанатизм, етнічні стереотипи, образи чи жарти з приводу расових відмінностей – це конкретні приклади вираження нетерпимості, які щодня мають місце в житті людей. Нетерпимість веде тільки до зворотної нетерпимості.

За допомогою шкали Богардуса кафедрою соціології Чорноморського національного університету імені Петра Могили у рамках грантового проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України» у грудні 2018 р. – січні 2019 р. був визначений рівень толерантності жителів трьох міст південного регіону України – Миколаєва, Одеси та Херсону.

Для дослідження ставлення містян до представників певних національностей, які традиційно проживають в обласних центрах Південного регіону України, було застосовано шкалу соціальної дистанції Богардуса в інтерпретації В. Паніотто. Респондентам було запропоновано перелік з 11 національностей, які традиційно проживають у Південному регіоні. Отримані дані дозволили визначити декілька показників, основним з яких є індекс національної дистанції. Для трактування результатів було обрано інтерпретацію Н. Паниної: толерантність – відособленість – ізолюваність – ксенофобія.

Отже, першим показником є інтегральний індекс національної дистанції (ІНД), який визначає середнє значення для всіх респондентів, і складає 4,56 балів. Згідно із запропонованою шкалою, цей показник відноситься до позиції «національна відособленість» – значення ІНД від 4 до 5 балів. Таким чином, на сьогоднішній день не можна говорити про відкритість громади трьох міста Півдня України. Проте це не свідчить про повну ізолюваність або настрої ксенофобського характеру. По відношенню до інших національностей більшість населення відноситься дещо відсторонено, про агресію в даному випадку мова не йде.

Наступним показником є індекс національної дистанційованості відносно кожної з вищеназваних національностей (ІНД-11), який був врахований в цілому по південному регіону на основі середніх значень ІНД по кожному місту окремо, суттєвих відмінностей між якими не виявилось.

Наступне групування відноситься до параметру «Національна відособленість. Значення ІНД від 4 до 5 балів». У дану групу увійшли представники наступних національностей: болгари – 4,25, вірмени – 4,92, євреї – 4,83. Показник болгар можна пояснити певним відокремленням самої групи від населення, про що свідчить традиційне достатньо компактне проживання (наприклад, на Миколаївщині – поселення Тернівка, на Одещині – Татарбунарський, Таругинський та декілька інших районів), вірмени традиційно мають міцні зв'язки всередині своєї діаспори та не завжди схильні до тісних контактів з представниками іншої культури. Можна допустити, що достатньо високий показник серед євреїв пояснюється стійкою присутністю стереотипізації, яка має доволі глибокі історичні корені. Проте, варто зазначити, що з

огляду на статистичні показники початку минулого століття, де, наприклад, тільки у Миколаєві, не кажучи вже про Одесу, кожен четвертий мешканець міста був євреєм за національністю, у містах культура єврейського народу представлена не на дуже високому рівні.

До групи «Національна ізолюваність. Значення ІНД від 5 до 6 балів» потрапили поляки – 5,05, азербайджанці – 5,28, кримські татари – 5,33, татари – 5,53. Інтерпретувати ізолюване ставлення громади до представників даних спільнот можна виходячи з особливостей самих діаспор, які є також достатньо закритими (азербайджанці) та традиційно зайняти в окремих сферах ринку праці.

Пояснити таку ситуацію можна вкрай замкнутим способом життя, традиціями, які історично склалися у даного народу, з огляду на це присутнім високим рівнем стереотипізації у суспільстві відносно представників даної національності. Загалом, проаналізувавши результати дослідження у трьох містах південного регіону України (Миколаїв, Одеса, Херсон), можна стверджувати, що у суспільстві все ж таки домінують традиційні погляди.

Усе вищезазначене підтверджує гіпотезу, яка була покладена в основу дослідження, – чим ближче культури представників різних етносів, тим ближче дистанція між ними і тим вище рівень толерантності.

Отже, за результатами опитування, показник середнього індексу соціальної дистанції свідчить про національну відособленість жителів південного регіону України – миколаївців, одеситів та херсонців (згідно з інтерпретацією шкали). На сьогоднішній день не можна говорити про абсолютну відкритість населення, проте це не свідчить і про повну ізолюваність або агресивні настрої.

УДК 316.323.65:316.344.23-058.34](477.7)(043.2)

Фесенко А. М.,

канд. іст., наук, доцент, доцент кафедри соціології,

Броннікова Л. В.,

канд. філос., наук, доцент, доцент кафедри соціології,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

САМООЦІНКИ РІВНЯ ДОБРОБУТУ МЕШКАНЦЯМИ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ КОНЦЕПЦІЇ БІДНОСТІ

Масові соціологічні опитування останніх років, зокрема моніторингові, що проводяться провідними вітчизняними соціологічними установами, свідчать про значний рівень економічного неблагополуччя

серед українського населення. Це виражається у його самокритичному ставленні до власного рівня життя, фінансових можливості своїх сімей, остраху перед перспективами подальшого росту цін й тарифів, а також перед «раптовим збіднінням» через ймовірні форс-мажорні обставини у родині чи у державі.

Показові результати були отримані й під час проведеного колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили та Миколаївського центру соціологічних досліджень (у співпраці із соціологічною громадськістю м. Одеси та м. Херсону) опитування мешканців обласних центрів Півдня України восени 2018 року в рамках науково-дослідницького проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України» (N=801: м. Одеса – 425 осіб, м. Миколаїв – 218 осіб, м. Херсон – 158 осіб; вибірка репрезентує доросле населення вказаних міст за соціально-демографічними ознаками та за місцем проживання; похибка становить не більше 3,5 %).

Так, опитані мешканці трьох обласних центрів Півдня України доволі критично оцінюють економічне становище та фінансові можливості власних домогосподарств, демонструють стриманий оптимізм (за принципом «гірше не буде») стосовно власних життєвих перспектив на найближчий рік та вкрай негативно оцінюють загальну соціально-економічну ситуацію в Україні і сам характер подальшого розвитку цієї ситуації в країні («справи рухаються у неправильному напрямку»). У сукупності майже третина респондентів оцінює економічний стан власної сім'ї як «Поганий» та «Дуже поганий», а більше половини респондентів – як «Задовільний»; в той час як позитивні самооцінки сумарно ледь перевищують 15 %. У віковому ж співвідношенні найбільш самокритичними виявляються самооцінки респондентів старших вікових категорій (50–59 рр. та 60+ р.): тут сумарні негативні оцінки «Поганий» та «Дуже поганий» коливаються навколо позначки 40 %, причому категорією «Дуже поганий» оцінює своє становище 8 % респондентів, чий вік перевищує 60 років; рівень самооцінки «Хороший» демонструє низхідну вікову динаміку – від 24,8 % у респондентів віком 18–29 років до 4,3 % у віковій групі 60+; нарешті, жоден респондент самої старшої вікової групи (60+) не оцінив економічний стан своєї родини як «Дуже хороший». У розрізі конкретних міст найбільш критично оцінюють економічний стан власних родин мешканці Херсону, де найменша у порівнянні з двома іншими містами кількість респондентів (8,3 %) оцінила цей стан як «Добрий», натомість найбільша кількість обрала варіанти оцінки «Поганий» (32,5 %) та «Задовільний» (58,6 %).

Схожа картина виявляється й при аналізі тих відповідей респондентів, що ілюструють фінансовий потенціал їхніх сімей – в плані можливостей здійснювати витрати на придбання матеріальних благ та робити заощадження. Тут найбільша кількість опитаних (42,1 %) обрала серед пропонуваного варіанту відповіді «Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко», а ще 13,6 % – ще більш категоричний варіант «Нам вистачає грошей на їжу», що у сукупності складає більше половини респондентів – при тому, що середній варіант «Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти» обрало лише третина (33,6 %) опитаних; ще 9,2 % відповіли, що можуть дозволити собі купувати деякі коштовні речі, і лише 1,5 % опитаних дозволяють собі здійснювати будь-які витрати (варіант відповіді «Ми можемо дозволити собі все, що хочемо»). Віковий же розподіл відповідей респондентів на дане питання виявляє наступну картину. Лише у респондентів вікової групи 18–29 рр. варіант відповіді «Нам вистачає грошей на їжу, одяг, і ми можемо дещо відкласти» отримав більше половини (55,7 %), у всіх інших вікових категоріях перевага була віддана позиції «Нам вистачає грошей на їжу, але купувати одяг вже важко» із наступною динамікою: вікова група 30–39 рр. – 38 %, вікова група 40–49 рр. – 45,2 %, віковій групі 50–59 рр. та 60+ – вже близько половини опитаних (51,8 % та 49,2 % відповідно). Більш того, у двох останніх вікових груп значними є показники вибору варіанту відповіді «Нам вистачає грошей на їжу» (16,1 та 30, %), і жоден респондент у віці 60 років і старше не обрав варіанту «Ми можемо дозволити собі все, що хочемо» – що є очевидним свідченням бідності старших поколінь мешканців регіону. У розрізі міст, як і у попередньому питанні, найбільш критичні самооцінки спостерігаються у мешканців Херсону, де варіанти відповідей, що демонструють обмежені можливості родин щодо здійснення сімейних витрат, позначила переважна більшість (80,9 %) респондентів. Загалом, одержані результати опитування тут дозволяють оцінити стан справ саме у термінології наукового дискурсу бідності: «суб'єктивна бідність», «відносна бідність» та «депривація» (обмеження або повне позбавлення).

Відзначимо, що світових стандартах оцінювання рівня життя населення ще з кінця XIX ст. є норматив, за яким ті сім'ї (домогосподарства), які витрачають 60 % (і більше) свого сукупного місячного доходу на «базові потреби», до яких відносяться продукти харчування, оплата за житло й комунальні послуги, проїзд, одяг, як раз і вважаються бідними. Популярна серед наукової громадськості концепція «відносної бідності» побудована на тому базовому постулаті, що бідність – це неможливість через нестачу ресурсів підтримувати спосіб життя, при-

таманий конкретному суспільству у конкретний період часу»; людина вважає себе (чи інших) бідними, якщо не може опанувати ті середні стандарти життя, характерні для даного суспільства з його відповідним рівнем розвитку. А у межах найбільш сучасної «деприваційної» концепції «бідність оцінюється не за ресурсами, які є у тієї чи іншої родини, а за умовами життя – на основі переліку благ, яких позбавлені бідняки». На думку експерта з Національного інституту стратегічних досліджень Т. Черненко, чинниками, що відділяють справді бідні верстви населення від заможніших, нині слід вважати доступ до здорового способу життя, якісного харчування, якісного (а не гарантованого державою безкоштовного) медичного обслуговування, якісної освіти, нормальних побутових умов, а також доступ до роботи, що відповідає освітній кваліфікації людини.

У цьому розрізі отримані результати презентованого опитування (так само, як і вищенаведених всеукраїнських опитувань), де більше половини респондентів (55,7 %) зізналися, що їхні сукупні сімейні доходи дозволяють робити лише ось ці найнеобхідніші витрати, а робити деякі заощадження можуть лише 33,6 %, – є вельми показовими.

Отже, мешканці регіону оцінили економічний стан власної сім'ї та її фінансових можливостей здебільшого у категоріях обмежень (депривацій), що відносяться до дискурсу сучасної теорії бідності.

УДК [316.776.32:004.738.5]:303.4(477.7)(042.3)

Іванова І. Ф.,

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

РІВЕНЬ КОРИСТУВАННЯ ІНТЕРНЕТОМ МЕШКАНЦЯМИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Актуальність наукового дослідження вище названої проблематики пов'язана, поряд з іншим, з вирішенням завдань інформаційної безпеки України в умовах продовження гібридної війни, розв'язаної Росією проти України. В «Доктрині інформаційної безпеки України» (затверджена Указом Президента України від 25.02.2017 р., № 47/2017) серед загроз інформаційній безпеці країни, поряд з іншим, названі деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, ут. ч. мережу Інтернет. Але мова не йде про обмеження користування Інтернет-ресурсами, а навпаки, в якості пріоритетів державної політики в

інформаційній сфері визначено «забезпечення конституційного права громадян на інформацію», «надання рівних можливостей доступу кожному громадянину до інформаційних ресурсів мережі Інтернет». З цієї точки зору актуальним є дослідження рівня залученості до користування Інтернетом як в цілому населення України, так і окремих її регіонів. Південь України має свої особливості: географічне розташування (між окупованим Росією Кримом та не визнаною Придністровською Молдавською республікою з розташованими там російськими військовими підрозділами), багатонаціональний склад населення, мовну ситуацію (переважне користування російською мовою в особистій та професійній сфері).

У ході теоретичного етапу дослідження в рамках наукового проекту кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили «Ефективне функціонування та розвиток соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України» автором тез здійснено аналіз публікацій вітчизняних науковців за останні десять років, в яких Інтернет-комунікація розглядається через призму проблеми інформаційної безпеки в умовах гібридної війни з Росією. Так, В. А. Качинська розглядає у теоретичному аспекті засоби Інтернет-комунікації як інструмент маніпуляції свідомістю людини («Засоби Інтернет-комунікації як важливий інструмент масової маніпуляції свідомістю»), а О. С. Петренко в своїй публікації демонструє результати використання певних програмних засобів для дослідження впливу Інтернет-комунікації на суспільну свідомість в умовах гібридного конфлікту в Україні («Інтернет-комунікація як чинник трансформації суспільної свідомості в умовах гібридної війни в Україні»). Про необхідність врахування регіональних особливостей при вирішенні завдань інформаційної безпеки в умовах інформаційної війни Росії проти України йде мова в статті М. А. Дмитренко «Проблемні питання інформаційної безпеки України». Він пише: «Причин «чутливості» Донбасу до інформаційної війни на противагу іншим регіонам України кілька: значна частка (понад 30 %) російськомовного населення, традиційні родинні, освітні і економічні зв'язки з Росією, включаючи трудову міграцію, транскордонні поїздки, господарську кооперацію...»).

У якості одного із завдань емпіричного етапу соціологічного дослідження визначено виявлення рівня користування Інтернетом мешканцями міст Півдня України (Миколаєва, Одеси, Херсону). Для його реалізації було заплановано: 1) проаналізувати рівень користування Інтернетом в домашніх умовах, на роботі та в інших місцях (навчальні заклади, інтернет-кафе тощо); 2) проаналізувати рівень використання сучасних мобільних пристроїв (ноутбук, планшет, смартфон) для отримання доступу до Інтернету.

Було проведено опитування (особисте формалізоване інтерв'ю, 801 респондент) мешканців міст Півдня України (Миколаєва, Одеси, Херсону), здійснено вторинний аналіз даних досліджень соціологічних центрів України щодо використання Інтернету мешканцями різних регіонів країни. За результатами емпіричного соціологічного дослідження з'ясовано, що Інтернетом вдома та на роботі більше користуються респонденти з м. Одеса та м. Миколаїв. Інтернетом на мобільних пристроях (ноутбук, планшет, смартфон) активно користуються майже в однаковій мірі респонденти всіх трьох міст (Миколаєва, Одеси, Херсону); в більшій мірі чоловіки, ніж жінки. Респонденти-чоловіки також більш активні у користуванні Інтернетом вдома. Респонденти-жінки активніше користуються Інтернетом на роботі та в інших місцях (навчальні заклади, інтернет-кафе тощо). Звертаються до Інтернету щодня або майже щодня (вдома, на роботі, в навчальних закладах, Інтернет кафе тощо) більше респонденти активного працездатного віку (вікові категорії «18–29», «30–39», «40–49»), ніж віком 50–59 років, 60 років і старше. Для доступу до Інтернету активно (щодня або майже щодня) використовують мобільні пристрої (ноутбук, планшет, смартфон) в більшій мірі респонденти віком 18–29 років, 30–39 років, ніж інших вікових категорій («40–49», «50–59», «60 і старше»). Варіанти відповіді «ніколи», «не маю доступу до Інтернету» частіше інших вікових категорій обирали респонденти віком 60 років і старше, що пояснюється як відсутністю коштів для придбання технічних засобів, так і складністю в їх опануванні. У подальшому планується більш детально дослідити уподобання мешканців Півдня України (за відсутністю фінансування – м. Миколаєва) щодо користування ресурсами мережі Інтернет.

УДК 316.353:314.15](477.7)(043.2)

Чорна В. О.,

канд. соц. наук, доцент (б. в. з.) кафедри соціології,

Бондарець Б. Б.,

викладач кафедри соціології,

ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗОВНІШНЬОМІГРАЦІЙНІ НАСТРОЇ МЕШКАНЦІВ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Останнім часом в Україні відбувся справжній сплеск зовнішньої міграції – як маятникового «заробітчанства», так і переїзду на постійне

місце проживання до іноземних країн, тобто, еміграції. Масові соціологічні опитування останніх років, зокрема моніторингові, що проводяться провідними вітчизняними соціологічними установами, свідчать про незадоволеність власним життям та станом справ у країні загалом, що й спричиняє поширеність зовнішньоміграційних настроїв та розповсюдження тих чи інших практик виїзду за кордон серед сучасних українців. Як зазначають фахівці, зокрема директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України Е. М. Лібанова, головною складовою зовнішніх міграцій в сучасному світі є переселення саме через економічні чинники, причому «головну роль відіграє співвідношення якості життя в країнах (регіонах, поселеннях) походження (проживання) і країнах (регіонах, поселеннях) спрямування», внаслідок чого «масовий міграційний потік завжди рухається від країни (регіону, поселення) з нижчою якістю життя туди, де якість життя вища», і українці, так само, «прагнуть не тільки вищих заробітків (хоча цей чинник є найважливішим), а і спокійного, стабільного життя у місцях, де безпечне середовище, доступна якісна медицина, гарні дороги і транспорт, чисті вулиці й подвір'я».

Показові результати були отримані й під час проведеного колективом кафедри соціології ЧНУ ім. Петра Могили та Миколаївського центру соціологічних досліджень (у співпраці із соціологічною громадськістю м. Одеси та м. Херсону) опитування мешканців обласних центрів Півдня України восени 2018 року в рамках науководослідницького проекту «Ефективне функціонування та розвиток регіонального соціокультурного середовища в умовах децентралізації як запорука національної безпеки України» (N=801: м. Одеса – 425 осіб, м. Миколаїв – 218 осіб, м. Херсон – 158 осіб; вибірка репрезентує доросле населення вказаних міст за соціально-демографічними ознаками та за місцем проживання; похибка становить не більше 3,5 %).

Результати опитування засвідчили той стан справ, що сукупно більше половини (54,4 %) респондентів регіону не проти емігрувати з України (хоча й слід враховувати тут умову-обмежувач у запропонованому питанні «якщо б була така можливість»). Ще 8,2 % коливалися із відповіддю на дане питання, і це може також інтерпретуватися як показник замислення цих респондентів над даною перспективою.

Віковий розподіл еміграційних настроїв респондентів переконливо засвідчив те, що найбільше замислюються над від'їздом молоді люди та люди середнього віку (перші три вікові категорії), де стверджувальні відповіді на відповідне питання анкети перевищують 60 %, а прагнення залишитися на батьківщині не досягають і 30 %. Лише у людей віком за 50 (дві останні вікові категорії) спостерігається зворотна пропорція відповідей.

У розрізі окремих міст Півдня України виявляється, що найбільш налаштованими на від'їзд є миколаївці (60,1 %), далі йдуть херсонці (54,8 %) та одесити (51,5 %). Дещо оптимістичніша ситуація з еміграційними настроями одеситів може пояснюватися більш високим рівнем життя у цьому місті у порівнянні із Миколаєвом та Херсоном. Однак, скрізь, по всіх містах еміграційні настрої/наміри респондентів все одно перевищують п'ятдесятивідсотковий рубіж.

У плані напряму можливої еміграції (тобто, міграційні орієнтації) очевидно переважає, навіть домінує, західний вектор (Північна Америка – 28,8 %, Західної Європи – 20,9 %, країни Центральної та Східної Європи – 20,5 %; у сукупності – 70,2 %) у порівнянні із євразійським (Росія та інші країни СНД набирають у сукупності 20,3 %, причому власне Російська Федерація – менше, ніж «Інші країни СНД»).

Віковий розподіл свідчить (і це доволі передбачуване за сучасних умов), що найбільшою популярністю користується не просто «західний вектор» потенційної еміграції, а його «американсько-канадський» варіант. Так, респонденти молодшої вікової категорії однозначно віддають перевагу США та Канаді (37 %), а також європейським країнам (де країни Західної Європи набирають 20,2 %, а країни Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) набирають 21,8 %, що у сукупності трохи більше 40 %). Так само: представники самої старшої вікової категорії (люди віком 60+), які традиційно більш-менш позитивно ставляться до Росії чи то СНД, все одно віддають перевагу «західному вектору»: він набирає прихильність більше, ніж 40 % респондентів цієї вікової категорії – проти лише третини (у сукупності) тих, хто налаштований на ймовірний виїзд саме до Росії та інших країни СНД. Хоча, звичайно ж, власне варіант «Росія (РФ)» у цій віковій категорії, звичайно ж, набирає більше, ніж у інших, кількість голосів – 22,8 % (для порівняння: Росію як країну можливого власного еміграційного вибору обрали 10,3 % респондентів у віці 50–59 років та лише 3,4 % молоді у віці 18–29 років). Схожа картина еміграційних орієнтацій спостерігається й у інших вікових категорій респондентів.

У розрізі відповідей респондентів окремих міст Південного регіону відзначимо, що варіант «США, Канада» як варіант можливого від'їзду набирає відносну більшість по всіх без винятку містах регіону, й те, що більше за інших налаштовані на цей варіант одесити (31,6 % проти 28,8 % по Миколаєву та по Херсону); друге місце у одеситів та миколаївців посів варіант «Країни західної Європи», а у херсонців на другому місці опинився варіант «Країни Центральної та Східної Європи». З іншого боку, прихильників варіантів «Росія (РФ)» та «Інші країни СНД» більше виявилось у Херсоні (у сукупності – 26,6 %), власне «на

Росію» як на можливу країну переїзду більше налаштовані одесити (10,8 % – проти 8,5 % херсонців та 6,1 % миколаївців), а окремий варіант «Інші країни СНД» більше обирали херсонці (18,1 % проти 10 % одеситів та 9,8 % миколаївців).

Очевидно, ключовим фактором таких зовнішньоміграційних орієнтацій є стійкість у сучасних українців асоціювання країн «колективно-го Заходу» із високими стандартами рівня життя, сучасними благами цивілізації, правами людини та соціальними можливостями для себе і для своїх нащадків.

Зрозуміло, що люди віком від 18 до 50 років є основою демоекономічного потенціалу будь-якої країни. Тому така очевидна поширеність серед них еміграційних настроїв, тим більше на тлі, м'яко кажучи, не надто оптимістичних бачень як власного майбутнього, так і майбутнього країни, є серйозним викликом для економічних та демографічних перспектив української держави. Причому справа тут полягає не лише у втраті людського та інтелектуального капіталу, але йдеться і про втрату патріотичних налаштувань, а часто-густо – й самої національної самоідентифікації сучасних українців.

УДК 316.61:159.9+614.8

Калашикіова Л. В.,
канд. соц. наук, доцент, доцент кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ФОРМУВАННЯ УЯВЛЕНЬ ПРО БЕЗПЕКУ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ: СОЦІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Вибір особистістю стратегії поведінки щодо забезпечення безпечної життєдіяльності детермінується взаємозв'язком конкретних умов її функціонування й суб'єктивністю самої особистості. Оскільки її суб'єктивність є результатом неперервного армюру когнітивного й оціночного процесів, то зміни уявлень про безпеку/небезпеку тісно пов'язані із динамічністю умов життя, появою нових цілей після досягнення попередніх.

Вивченню особливостей формування уявлень про безпеку присвячені роботи багатьох науковців, що досліджували їх на різних ієрархічних рівнях. У межах теорії суспільства ризику У. Бек визначав суспільство як таке, що продукує та споживає безліч природних, антропогенних небезпек. Досліджуючи ставлення членів суспільства до них, він зауважував, що вони легімітизують, формують колективні уявлен-

ня про їх джерела та можливі наслідки. Важливою рисою більшості небезпек є недоступність знання про них в межах індивідуального досвіду. Усвідомлення наявності небезпек здійснюється опосередковано через інформування щодо результатів об'єктивного оцінювання експертами. Натомість, Е. Гідденс специфіку суспільства рефлексивного модерну вбачає в особливому статусі небезпек як засобу «колонізації майбутнього», а також наявності адаптивних реакцій індивідів на їх усвідомлення. До адаптивних реакцій суб'єктів на прояви небезпек він відносить прагматичне сприйняття, стриманий оптимізм, цинічний песимізм та радикальну відповідальність. У межах культурно-символічного підходу М. Дуглас пропонує вивчати процес формування уявлень про небезпеки з точки зору колективних культурних явлень й очікувань. Зважаючи на те, що люди переважно асоціюють небезпеки для суспільства з поведінкою, яка порушує його норми, він пов'язує їх з атрибуцією провини. У теорії культури А. Вільдавські, К. Дейк акцентують увагу на тому, що вподобання індивіда пов'язані зі світоглядом, ідеологією, цінностями, саме тому він є активним організатором власного сприйняття небезпек. Згідно міркувань В. Зубкова психометрична парадигма передбачає вивчення механізмів формування групових уявлень про небезпеки з точки зору їх сприйняття індивідами залежно від соціокультурних, соціально-демографічних, психологічних та ситуативних чинників.

Говорячи про вивчення індивідуальних особливостей формування уявлень про безпеку, зауважимо, що більшість робіт присвячені вивченню окремих чинників сприйняття. Так, Д. Канеман та А. Тверски вважають, що в сучасних умовах більшість людей отримують знання про оточуючий світ не з власного досвіду, а із ЗМІ, які приділяють більше уваги неординарним подіям, ніж частотним проявам небезпек, тим самим драматизують ситуацію. Як наслідок, особистість відчуває страх щодо ситуацій настання яких малоімовірне й недооцінює загрози за рахунок ілюзії «імунітету до небезпеки», не дотримуючись елементарних правил безпечної життєдіяльності. Х. Каллмена, вивчаючи індивідуальні особливості стану тривожності, самоефективності та локусу контролю у зв'язку зі сприйняттям небезпеки, довів, що досліджувані з низьким рівнем тривожності, внутрішнім локусом контролю й високою самоефективністю сприймають небезпеки ті, які безпосередньо стосуються особистості або ж не мають жодного до них відношення, значно спокійніше, ніж досліджувані з високою тривожністю, зовнішнім локусом контролю, низькою самоефективністю. О. Зотова зауважує, що для визначення критеріїв оцінювання необхідно знати про буденні уявлення особистості щодо безпеки, зокрема з цим асоціюється безпека й якими є характеристики стану безпечної життєдіяльності. П. Словик, Б. Фішхоф, С. Ліхтенштейн намагалися експеримен-

тально визначити критерії орієнтації людей з ході суб'єктивного оцінювання небезпек (значимість наслідків, розподіл небезпеки в часі, можливість контролювати ситуацію, можливість вибору, ступінь новизни небезпеки тощо).

У процесі формування уявлень про безпеку ситуації особистість, за словами П. Словики, може припускатися систематичних помилок, які він означив, як: «ефект репрезентативності» (особистість переоцінює надійність малих вибірок); «ефект наочності» (за наявності досвіду розпізнавання небезпек здійснюється значно швидше й легше); «ефект егоцентризму» (ігнорування апріорної інформації як ненадійної); «ефект консерватизму» (небажання змінювати сформовані уявлення про безпеку/небезпеку); «ефект якоря» (довіра авторитетній експертній оцінці небезпечності ситуації в альтернативу власній інтуїції чи логіці); «ефект краю» (недооцінка можливість імовірних небезпек й переоцінка настання малоімовірних подій); «ефект Монте-Карло» (оцінюючи дві послідовні незалежні події особистість прагне встановити зв'язок між ними). У цьому сенсі цікавим є характер соціальної диференціації в суспільстві: між активними громадянами, що приймають рішення щодо уникнення небезпечної ситуації чи мінімізації її негативних наслідків, а також пасивними, для захисту інтересів яких ці рішення приймаються. Адже з позиції тих громадян, що приймають рішення – оцінка безпеки, у першу чергу, це протиставлення позитивних й негативних наслідків, у той час як для інших – оцінювання результату дії тих, хто приймає рішення.

Специфікою соціологічного підходу може бути вивчення процесів самореферентії особистості, яка одночасно є і суб'єктом, і об'єктом безпеки життєдіяльності. Безпека у даному випадку засновується на здатності особистості контролювати ситуацію, зберігаючи й розвиваючи значимі для неї цінності за визначених обставин.

УДК 316.334.2

Локтіонова Д. А.,
канд. політ. наук, ст. викладач кафедри соціології,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

З ІСТОРІЇ СТВОРЕННЯ ПРОГРАМИ «ГРОМАДСЬКИЙ БЮДЖЕТ»: СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Ідея запровадження програми «громадський бюджет» виникла у бразильському місті Порто-Алегро у 1980-х роках за ініціативи Бразильської робітничої партії, яка декларувала принцип «низи вирішують, що робити

верхам». Саме у цей час відбулась активізація мешканців та розвиток міських рухів у всіх його напрямках. До цього ж часу, місто перебувало у скрутному становищі, як в соціально-економічній, так і в політичній сферах. У результаті реалізації програми «громадський бюджет», на кінець 90-их рр. XX ст. у місті збільшилась кількість шкіл у чотири рази, зросла кількість будинків, під'єднаних до водогону та каналізації (із 75 % до 98 %), бюджет на освіту та охорону здоров'я зріс із 17 % до 40%. Подальше впровадження цієї програми відбувалось у країнах Латинської Америки, де більш ніж 1200 з 16000 муніципалітетів впровадили її до 2006 року. Згодом, ідеєю запровадження програми «громадський бюджет» почали цікавитись як великі (з населенням понад 700 тис. осіб), так і маленькі міста (з населенням до 30 тис осіб) по всьому світу. А вже у 90-х рр. XX ст. ідеї «громадського бюджету» поширилися на рівні муніципалітетів Великобританії, Німеччини, Іспанії, Італії, Франції. З 2008 р. програму «громадський бюджет» почали практикувати в країнах Північної Європи (Норвегія, Швеція, Ісландія в 2010 р. та Фінляндія в 2012 р.) та Східної Європи (Польща в 2011 р.). Але, крім активних прихильників застосування цієї програми є країни (Угорщина, Румунія) та міста, які її критикують або визнали недоцільною. Навіть у Великобританії, громадський бюджет не розглядається як засіб виробництва соціальних змін. Здебільшого він використовується як засіб розширення участі громадськості, прав та можливостей, згуртованості та гордості.

Сьогодні досвід реалізації та географічний аспект застосування програми «громадський бюджет» дозволяє виділити декілька типів (моделей) бюджетування у світі: модель Порту-Алегрі, адаптована до країн Європи (м. Кордоба, Іспанія (320 000 мешканців); модель участі організованих інтересів (м. Альбасете, Іспанія (150 000 мешканців); модель спільної участі (м. Бредфорд, Велика Британія (467 000 мешканців) та м. Плоцьк, Польща (128 000 мешканців); модель участі всіх зацікавлених сторін (див. ті ж самі міста, що у моделі № 3); модель формальної участі (деякі міста Франції). Дана модель здебільшого має консультативний характер; Модель інформування щодо місцевих фінансів (м. Емсеттен (35 000 мешканців), м. Хільдене (56 000 мешканців), м. Флоте (21 000 мешканців) та Трептов-Кьопеник (233 000 мешканців), Німеччина.

На національному рівні, реалізація програми «громадський бюджет» розпочалась у 2015 році у містах Чернігові, Черкасах та Полтаві. Беручи до уваги процедурні особливості програми «громадський бюджет» в Україні, аналіз її положень показав, що існує чиновницька (під контролем влади) та громадська (під контролем громадськості) моделі громадського бюджету, а також змішана модель, яка є перехідним етапом від однієї моделі до іншої.

Костельнюк М. М.,
старший викладач кафедри соціології,
ЧНУ імені Петра Могили, м. Миколаїв

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ В УМОВАХ ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Останнім часом в Україні відбуваються певні зміни, які пов'язані з трансформацією основ економічної, політичної, культурної, соціальної та духовної сфер суспільного життя, що виступає причиною актуалізації дослідження питання концептуалізації національної ідеї в умовах державотворчого процесу в Україні. До того ж, відсутність усвідомленої мети і завдань суспільного розвитку, неоднозначність ціннісних орієнтацій в суспільстві, автономізація й конфлікт інтересів еліти і народу, ідеологічна невизначеність, домінування партикулярних інтересів над загальнонаціональними, внутрішні та зовнішні виклики для національної безпеки – все це вимагає чіткого визначення теоретико-методологічних засад ідеології державотворення, базою якої мала б бути об'єднувальна національна ідея.

Сучасний етап українського державотворення супроводжується активними процесами української спільноти щодо поглибленого вивчення та розуміння власного призначення в суспільстві та світі в контексті національного інтересу, основи якого закладені в національній ідеї. Тому усвідомлення суспільством національної ідеї є необхідною умовою визначення ідеології та стратегії формування сучасної політичної нації для розбудови України як суверенної національної держави.

За своїм змістом національна ідея – це багатоаспектне, багатогранне поняття, що акумулює фундаментальні цінності й інтереси, які сприяють об'єднанню всіх чи більшості населення країни, незалежно від етнічної належності, соціального становища, і формує певний ідеал як мету розвитку нації. Будучи духовною категорією, однак, вона обов'язково містить у собі політичну складову і реалізується в програмних документах та практичній діяльності різних суб'єктів – політичних партій та їх лідерів, громадських організацій, рухів і насамперед держави. Саме держава володіє усією повнотою національного суверенітету і виступає головним механізмом втілення в життя національної ідеї.

Необхідно наголосити на тому, що в Україні немає суспільного консенсусу стосовно стратегічних орієнтирів розвитку нації і держави, не визначені базові цінності українського соціуму. Для багатьох громадян України національна ідея, розбудова держави, політичної нації є надто абстрактними поняттями, не пов'язаними з їхніми повсякденними пот-

ребами. Серед внутрішніх проблем, що гальмують розвиток України й істотно перешкоджають формуванню її ідеї, насамперед, слід виділити поділ українського суспільства на відчужені групи – за рівнем самосвідомості, за релігійними конфесіями, політичними поглядами, ціннісними орієнтаціями. Крім того, проблеми перехідного періоду до ринкових відносин, глибока системна криза призвели до безпрецедентного соціального розшарування населення за рівнем прибутків, внаслідок чого більшість людей перебуває за межею бідності. Розширене матеріально, психологічно українське суспільство сьогодні є неготовим до глибинного розуміння і вирішення питання національної ідеї.

Нагальною постає потреба наповнення національної ідеї новим ідеологічним змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам нового тисячоліття. На нашу думку, для цього потрібно: по-перше, гармонізувати її внутрішню структуру, поступово висуваючи на головні ролі економічну та духовно-культурну складову; по-друге, підвищити її прогностичний потенціал – задати країні напрям оптимального розвитку на сьогодні та на стратегічну перспективу; по-третє, налагодити партнерські стосунки влади з народом.

В умовах не сформованості громадянського суспільства, коли дієвих громадських організацій в Україні є небагато, а їх вплив на громадську думку мінімальний, проблематичним є формування національної ідеї «знизу», так само як не матиме успіху і спроба конструювання її «зверху» без участі громадськості. Таким чином, національна ідея повинна бути спільним проектом влади і суспільства, внаслідок широкої політичної угоди між усіма головними політичними силами країни. На сучасному етапі розробка та втілення національної ідеї має здійснюватись у такій формі, яка б відповідала інтересам більшості населення і теперішньому етапу історичного розвитку України.

Виходячи з того, що національна ідея ототожнюється з ідеалом, що вказує спільний напрям і мету поступу суспільства, визначається цінностями, які поділяє більшість народу, саме система погоджених базових цінностей має стати однією з передумов становлення національної ідеї України на сучасному етапі. Базові цінності українського суспільства мають визначатися шляхом гармонійного узгодження загальнолюдських та українських національних цінностей і з цінностями та інтересами соціальних та етнічних груп суспільства. Ідея сучасної національної держави повинна базуватись на патріотизмі, тобто свідомому розумінні всіма громадянами України власної належності до української національної спільноти, на повазі до її історичних та духовних цінностей. Отже необхідно виробити сучасну наукову систему ідей, принципів і концептуальних підходів до формулювання української національної ідеї.

Осипова Є. М.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ОСВІТНЯ МІГРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ ЗА КОРДОН ЯК ТРЕНД СУЧАСНОЇ ДОБИ

Соціальні практики навчання за кордоном поширені у всьому сучасному глобалізованому світі. Українська молодь не відстає від світових тенденцій, активно і у все більше зростаючих масштабах беручи участь у освітньо- а також і трудовіграційних процесах, географія яких простирається від східних сусідів України (на кшталт Польщі або Чехії) й до далеких Сполучених Штатів Америки на заході та Китаю – на сході.

Освітня (або навчальна) мобільність – доволі містке поняття, яким описуються такі типові переміщення у освітньому просторі, як додаткова освіта, стажування, підвищення кваліфікації, перекваліфікацію тощо. Під кутом зору теорії соціальної мобільності, освіта та освітня мобільність – це не тільки оволодіння знаннями та фахом, але насамперед ті можливості, що відкриваються перед людиною в плані підвищення свого соціального статусу та пов'язаного з ним престижу, сходження по сходинкам кар'єри, одержання різноманітних зисків.

У 2017 р. за результатами модульного вибіркового обстеження населення, що проводилося Державною службою статистики України, з'ясувалося, що 100 тис. молодих українців віком від 15 до 24 років готові виїхати за кордон з метою навчання. У цьому ж 2017 р. науковці В. М. Черба, Г. Д. Тоболь, Д. В. Мушкатьорова провели локальне соціологічне опитування, в якому узяли участь 200 осіб, серед яких були як студенти, так і учні старших класів шкіл віком від 13 до 25 років. Результати показали, що з 200 опитаних 35,5 % планують навчання за кордоном, 39,5 % – мають бажання навчатися за кордоном, але не мають можливості, і лише 25 % опитаних не мають такого бажання. І ще одна знакова цифра: 94 % з тих опитаних, що мають бажання отримати вищу освіту за кордоном (у тому числі ті, хто хотів би, але не має можливості) хотіли би проходити практику за кордоном. Пріоритетними країнами для отримання вищої освіти респонденти визнали Німеччину та США (по 36, 7 % голосів респондентів). Також серед рейтингових опинилися такі країни, як Польща, Канада, Велика Британія та Чехія, які одержали від 22 до 28 % голосів респондентів. Важливими факторами, які зумовили вибір респондентами вищів саме цих країн, стали: а) репутація, престиж освіти та науки у цих країнах (60 %); б) можли-

вість додаткового заробітку (52 %); в) можливість подальшого працевлаштування в цих країнах (48,7 %).

За результатами опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС) з 3 по 20 квітня 2018 р., 7 % повнолітніх українців збираються конкретно вже в найближчі півроку виїхати за кордон з метою тривалого перебування, роботи, навчання чи еміграції (щоправда приблизно третина з них ще не робила для цього якихось кроків). Країна, найбільш популярна серед охочих виїхати з України, – Польща. Взагалі, Республіка Польща нині є єдиною країною, де українські громадяни складають найчисельнішу групу серед усіх іноземних студентів – 37 %. Протягом останніх років польські університети неабияк активізували свою роботу на українському освітньому ринку; значний приплив українських студентів був забезпечений і широкою рекламною кампанією, яка захопила Центр та Схід України й була націлена одразу на випускників шкіл, а не лише бакалаврів. Різноманіття стипендіальних програм, право безкоштовного навчання людям із польським корінням, лояльні умови вступу (визнання атестату) та прийнятні ціни вже декілька років схиляли українців на користь польських вишів.

Загалом, за останні три роки кількість охочих навчатись у провідних світових вишах зросла щонайменше на 10 %. Завдяки популярним навчальним програмам (Erasmus Mundus, Fulbright Program, Muskie і UGRAD) щороку за кордон виїжджає близько 20 тисяч українців. За даними МІОК (Міжнародний інститут освіти, культури та зв'язків з діаспорою) до 2025 року здобувати закордонну освіту будуть близько 8 мільйонів молодих людей. 50 % студентів обирають країни, де є можливість залишитися принаймні на 1–2 роки для роботи після закінчення навчання.

Зростаюче значення зовнішньої освітньої міграції обумовлено задоволенням потреб у здобутті тієї освіти, яка підвищить рівень конкурентоспроможності її носія як на національному, так і на міжнародному ринку праці. Освічена молодь, маючи певні сформовані життєві плани, бажає реалізувати себе як професіонала, досягнути бажаного матеріального становища, володіти певним соціальним престижем. Зіштовхуючись з проблемами реалізації цих параметрів у національному просторі, молодь приймає рішення мігрувати до більш успішних країн, де сподівається на кращі можливості для реалізації своїх життєвих планів, стратегій. І сучасна українська молодь є неабияк залученою до таких зовнішньоміграційних процесів, які слід розглядати як один з провідних трендів сучасної доби.

Пільгуй А. О.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СОЦІОЛОГІЯ АРХІТЕКТУРИ ЯК НОВИЙ НАПРЯМ УРБАНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Архітектура має величезне значення в нашому житті. Адже архітектурні споруди виконують не лише захисну функцію, а й виступають засобом комунікації для представників різних поколінь. Архітектура служить джерелом натхнення, засобом соціалізації, самоідентифікації і розвитку особистості. Соціологія до визначеного моменту часу не розглядала архітектуру в якості об'єкту дослідження, так як це було з літературою, релігією, мистецтвом, технікою чи урбаністикою. Досліджувати міську архітектуру з соціологічної точки зору достатньо ризиковано, але виключно важливо, у першу чергу, зважаючи на те, що візуальний образ соціального буття постійно змінюється, з'являються нові яскраві візуальні об'єкти, здатні протистояти навіть архітектурі.

З-поміж безлічі напрямків соціологічних досліджень, особливо цікавим є вивчення проблем формування міського простору, територіальної локації архітектурних споруд, культури міського життя, ролі городян у розвитку міста, майбутнього розвитку міст тощо. Так, діяльність представників Чиказької школи (Р. Парка, Е. Берджесса, Р. Макензі, Л. Уерта, Л. Вірта, А. Хоулі) була тісно пов'язана з м. Чикаго, яке на початку ХХ ст. переживало стрімке індустріальне зростання, а також масований приплив іммігрантів зі Старого Світу й населення із сіл, малих міст США. Вчені Чиказької школи вважали, що місто є своєрідною лабораторією, в якій можливо вивчати процеси, що відбуваються у суспільстві. Таким чином, місто є міні-моделлю соціуму, оскільки концентрує у собі різні культури й традиції. Науковці проводили дослідження впливу міграційних процесів на соціальну структуру міста, складання міських етнічних гетто, зокрема одними з перших звернули увагу на феномен міський просторової сегрегації.

Предметом їх досліджень були, переважно, соціальні патології, які продукувалися міським середовищем, взаємодії природного й соціального середовищ. Окрему увагу вони приділяли вивченню впливу розмірів міст, архітектури та інших просторових характеристик на рівень злочинності. Починаючи з 1945 р. під впливом ідей Чиказької школи, в Німеччині розроблялися концепції соціології регіону, простору, міста. На противагу цим підходам і стала формуватися власне соціологія

архітектури. Знаковою для 1970-х рр. є робота Г. Фелдюссен «Соціологія для архітекторів», у якій автор з самого початку звертає увагу на протиріччя, які існують між соціологією і архітектурою: з одного боку, наука, яка з результатів своєї діяльності робить висновки, що стосуються самої цієї дисципліни, а з іншого боку, професійний досвід архітекторів, які не знають, яким чином можна застосувати нетехнічних науку в їх діяльності. До того ж у процесі проектування об'єкти архітектури ніколи не піддаються науковому аналізу, який, серед іншого, повинен бути міждисциплінарним. Тому, на думку автора «існують певні пробіли, передусім в області абстрактних понять». Центральною темою соціології архітектури, на думку автора, є співвідношення між просторовим оточенням, (зокрема забудовою), і соціальними процесами. Г. Фелдюссен визначила об'єктами своїх досліджень архітектуру, архітекторів і соціологів. Відправним пунктом стало визначення «професійного поля» архітекторів, яке складається з трьох параметрів: проектне завдання; стадії процесу проектування; учасники процесу.

Автором перших навчальних посібників «Міська соціологія», «Соціологія архітектури: основи», які побачив світ у 2003 р., став німецький соціолог Б. Шефер. Двама роками пізніше вже в програмній формі відповідну проблематику виклали Й. Фішер і Г. Шуберт. Теоретичне порівняння на прикладі одного конкретного об'єкта і місця (Потсдамська площа у м. Берліні) було запропоновано тим же І. Фішером і М. Макропулосом. Перше засідання секції соціології архітектури Німецького товариства соціологів відбулося у 2005 р. Об'єктом соціології архітектури став сам феномен будівель і споруд, а також розробка теоретичних напрямків в архітектурі, вивчення місця і ролі простору в соціології та дослідженнях культури. Виник навіть відповідний термін – «архітектурний поворот», і сьогодні все більше фахівців-соціологів займаються різними проявами цих проблем, намагаючись сформулювати об'єкт і предмет соціології архітектури. Крім того, в останні роки став проявлятися активний інтерес до соціології простору, а також ландшафтної архітектури. Згідно з визначенням Р. Сміта і В. Багні, соціологія архітектури – це застосування соціальних теорій і методів у процесі розробки архітектурного проекту. Вона може допомогти архітектору на стадії попередніх розрахунків і планування, проектування, будівництва, після будівної експлуатації. Соціологія архітектури як галузь наукового знання знаходиться на початковому етапі свого становлення. До сьогодні не існує ні теорії про вплив навколишнього простору на поведінку людей, формування забудованого простору під впливом поведінки його жителів. Однак окремі автори і соціологічні школи ведуть роботу в цьому напрямку. Як для соціології міста, так і

для соціології в цілому важливим є розвиток соціології архітектури, оскільки саме цей науковий напрямок вивчає історичну ретроспективу розвитку сучасних міст та їх архітектури. Нажаль актуальність цієї галузі соціології ще остаточно не стверджена у соціологічних колах, проте її не можна недооцінювати.

УДК 316.334

Герасимова А. Є.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

ВАНДАЛІЗМ ЯК ЗАГРОЗА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ БЕЗПЕЦІ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІУМУ

Вандалізм можна віднести до тих антисоціальних явищ, які досить давно відомі людству, в тому числі і на рівні законодавчого опосередкування найбільш поширених його форм. Вандалізм трактується не тільки Кримінальним кодексом, але й соціологічною наукою. Саме у соціології це поняття набагато ширше у порівнянні з трактуванням Кримінального Кодексу, який класифікує вандалізм як написи та малюнки, які несуть у собі образливий та непристойний характер. Але хто дає оцінку ступеню образливості та непристойності? У теорії, це незалежний експерт, а на практиці це суддя, який частіше за все спирається на власні уявлення про вандалізм і на те, що це погано. Дослідник вандалізму Стенлі Коен у своїй роботі «Знищення власності: мотиви та смисли» писав: «Ми завжди повертаємося до неприємного визнання того, що вандалізм не є ані точною характеристикою поведінки, ні правовою категорією, це ярлик, який застосовується до певних видів поведінки за певних умов». Цей ярлик можна вішати на все, що завгодно. Хтось вважає вандалізмом малюнки вуличного художника, а хтось вбачає вандалізм у намаганнях ці малюнки зафарбувати.

Проблематика вандалізму у сучасних реаліях є актуальною, так як це явище перестало бути лише науково – теоретичним, а тепер має багатий практичний характер й потребує досконалого дослідження. Якщо зробити невеликі висновки, то українському науковому середовищу є доцільним проводити нові комплексні дослідження, які будуть присвячені науковому опануванню та запобіганню цьому соціально – небезпечному феномену.

Звертаючись до історії, можна побачити, що перший акт вандалізму був вчинений у 356 році до н. е. мешканцем міста Ефес, Геростратом. Засліплений бажання слави, щоб його ім'я запам'ятали надовго, грек спалив храм богині Артеміди Ефеської – одне з семи чудес Давнього світу. Створення терміну приписують члену конвенції Генеральних Штатів абату Анрі Грегуару (4 грудня 1750 р – 20 травня 1831 р). У 1794 році, Грегуар виступив з «Доповіддю про руйнування, які чиняться шляхом вандалізму, та про засоби їх запобігання». У цій доповіді він закликав до найсуворіших способів припинення знищення пам'ятників мистецтва. У ХІХ ст., термін «вандалізм» увійшов у літературну мову, як визначення руйнування та псування витворів мистецтва й пам'ятників архітектури. У 1846 р. з'явилась книга графа Шарля Форб де Монталамбера (15 квітня 1810 р – 13 березня 1870 р), у якій він засуджував руйнування католицьких церков. У звіті ФБР 1975 г. «Про стан злочинності» вандалізмом визнано умисне руйнування, включаючи спотворення і псування, власності (майна) без згоди власника.

Існує дві найпоширеніші мотиваційні типології вандалізму, одна з яких – типологія Стівена Коена. Залежно від домінуючого мотиву руйнування Він виділяє шість типів вандалізму:

1. Вандалізм як спосіб придбання. Основний мотив руйнування – матеріальна вигода.

2. Тактичний вандалізм. Руйнування використовується як засіб для досягнення інших цілей.

3. Ідеологічний вандалізм. Коли руйнівник переслідує соціальні або політичні цілі. Об'єкт руйнування має яскраво виражений символічний сенс. Наприклад, за період з 1917 року зруйновано 25–30 тис. Церков і соборів, близько 500 монастирів, знищено не менше 20 млн. ікон, близько 400 тис. дзвонів.

4. Вандалізм як помста. Руйнування відбувається у відповідь на образ.

5. Вандалізм як гра. Цей поширений різновид дитячого руйнування розглядається як можливість підняти статус в групі однолітків і підліткового вандалізму за рахунок прояву сили, спритності, сміливості.

6. Злісний вандалізм. Являє собою акти, викликані почуттями ворожості, заздрості, ворожості іншим і задоволення від заподіяння шкоди.

Інша класифікація мотивів вандалізму представлена Д. Кантером. Крім уже розглянутих мотивів помсти і придбання Кантер називає такі причини:

– **Гнів.** Руйнівні дії пояснюються почуттям досади, переживанням нездатності досягти чого-небудь; може бути спробою впоратися зі стресом.

- **Нудьга.** Причина – бажання розважитися. Мотивом виступає пошук нових вражень, гострих відчуттів, пов'язаних з заборонаю і небезпекою.
- **Дослідження.** Метою руйнування служить пізнання (цікавість, бажання зрозуміти, як працює система, характерно для дитячого віку).
- **Естетичне переживання.** Спостереження фізичного процесу руйнування створює нові візуальні структури, що супроводжуються звуками, які здаються приємними.
- **Екзистенційне дослідження.** Розшифровуючи цей мотив, Кантер пояснює, що вандалізм може виступати як засіб самоствердження, дослідження можливості свого впливу на суспільство, залучення уваги до себе.

Вандалізм є проявом агресії до суспільства або способом самовираження. Слід розуміти, що руйнівні дії не викликають у суспільстві схвалення та захоплення – суспільство реагує негативно на будь які форми вандалізму й ізолює себе від особистостей, що чинять руйнівні дії. Якщо людина вчинила вандалізм, вона одразу стає ворогом суспільства, а це говорить про те, що людина, яка може контролювати себе та свої бажання – не стане псувати або руйнувати об'єкти оточуючого середовища.

Дослідження деяких робіт наштовхує на думку, що більшого розповсюдження набуває прихований вандалізм. Таким прикладом може стати ситуація, коли майно постраждало від руйнівних дій, але громадяни не звертаються за допомогою до правоохоронців, або ситуація, коли вандалізм вчинений, наслідки псування та руйнування вже усунути, а особи, винні у цьому – не виявлені.

Сам термін «вандалізм» потребує додаткової розробки, а головною проблемою є розділення навмисного та ненавмисного руйнування. Такий спосіб розподілу спростив би вибір способів боротьби з вандалізмом.

Вандалізм – переважно чоловічої феномен. Численні дослідження і статистичні дані показують, що більшість актів вандалізму відбувається молодими людьми, які не досягли 25 років. За даними вибіркового обстежень підлітків, пік вандалізму припадає на 11–13 років. Вандалізм займає помітне місце в структурі кримінальної активності підлітків 13–17 років.

Зазвичай вандалізм вивчають у руслі юнацької протиправної поведінки. Але цей підхід повністю не пояснює багатогранність явища вандалізму. Створення цілісного образу цього явища потребує ширших міждисциплінарних досліджень. Посилення руйнівної поведінки є причиною кризи моральності у суспільстві. Моральні та психологічні механізми здійснення псування, пошкодження та руйнувань, етичні уявлення людини, які приводять її до вандалізму – повинні бути емпірично досліджені більш детально.

ДОСВІД СОЦІАЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку інформаційних технологій важливим залишається вдосконалення та розробка нових каналів комунікації між державними інституціями та суспільством, забезпечення соціальної рівноваги і сталого розвитку. З поміж всіх інших інформаційних платформ, без Інтернету складно уявити сучасний світ, наразі більшість населення планети практично живе в Інтернет просторі і все частіше використовує його як засіб комунікації. Повідомлення та інші інформаційні продукти, що є в мережі, здатні не лише впливати на формування світосприйняття людини, але й скеровувати його в потрібному напрямі. Серед них одним з найбільш потужних інструментів впливу на суспільство є реклама, зокрема – комерційна, політична та соціальна. Беручи до уваги дослідження соціальної реклами у провідних країнах світу, більшість експертів стверджують, що на сьогоднішній день соціальна реклама є невід’ємним і досить потужним інструментом соціального маркетингу. За думкою А. Ю. Рожкова «соціальний маркетинг – це система заходів, щодо розробки, реалізації та контролю соціальних програм, що спрямовані на підвищення рівня сприйняття цільової аудиторії трансльованих їй соціальних ідей, рухів або практичних соціальних дій з метою сприяння поліпшенню життя окремої людини і суспільства в цілому.

На сьогоднішній день Інтернет – це найпотужніша інформаційна платформа у світі, з найбільшою кількістю споживачів інформації, яка вже починає витісняти всі інші традиційні ЗМІ. З кожним роком кількість сайтів, сторінок в соціальних мережах, груп, де активно поширюється соціальна реклама в Інтернеті невинно зростає, розширюється коло соціальних проблем. Однак створення і розміщення соціальної реклами в Інтернеті теж вимагає професійних знань і навичок, правильного підходу, адже для такої вибагливої аудиторії продукт повинен бути унікальним. На сьогодні стверджувати, що в Україні випадків, соціальна реклама хоч і є інструментом соціального маркетингу, проте в більшості випадків діє окремо, і це є першопричина невиконання нею своїх функцій. Слід наголосити, що головною причиною нерозвинуеності сфери соціальної реклами в нашій країні є величезні «правові дірки» в законодавстві. Окрім проблеми недосконалої законодавчої

та нормативної бази, в Україні відсутній єдиний координаційний орган, що вирішував би основне коло питань пов'язаних з розробкою, виготовленням та розміщенням соціальної реклами. Це і є першопричиною того, чому у сфері масових комунікацій соціальна реклама наразі є найменш розвинутою галуззю і фактично неконкурентоспроможною порівняно з комерційною та політичною рекламою. На відміну від інших країн, в нашій державі соціальна реклама на даний час не може закріпитись як важливий соціальний інститут, якому би держава надавала всебічну підтримку (технічну, фінансову, ресурсну тощо). Ще одним «підводним каменем», що заважає розвитку соціальних рекламних кампаній є проблема моральної відповідальності. Тут слід говорити про відсутність професійної етичності та відповідальності українських рекламодавців та бізнесменів. Останні вирішують свої економічні питання завдяки політичному лобіюванню свого бізнесу, що часто є соціально небезпечними. Варто наголосити, що українська соціальна реклама охоплює велику кількість важливих соціальних тем (здоров'я нації, безпека життя та навколишнього середовища, правова обізнаність, патріотизм, мир, гармонія в сімейних відносинах тощо) та репрезентує низку актуальних соціальних проблем, формує ціннісно-світоглядну систему. Попри таку тематичну розгалуженість, продукт соціальної реклами є недостатньо поширений в Інтернет-просторі. Значна кількість соціальних рекламних кампаній проведена в нашій державі міжнародними організаціями, або за ініціативи представництв інших країн. Такі проекти були потужним інструментом соціального маркетингу, діяла симбіотично з іншими інструментами впливу на аудиторію. Соціальна реклама, яку розробляють українські спеціалісти, частіше всього залишається на низькому рівні, неоригінальною, шаблонною, або відверто копією закордонних робіт, через що вона все рідше привертає увагу населення, або навпаки настільки шокуючою, провокативною та підриваючою етичні норми, що провокує негативне сприйняття громадськості соціальної проблеми. Слід зауважити, що в нашій країні, у більшості випадків, соціальна реклама в Інтернеті діє одноосібно, тобто не є інструментом соціального маркетингу. Саме тому більшість рекламних компаній соціального характеру є провальними, адже не мають чіткого плану розвитку, не змінюють контент роками, не шукають шляхи впливу на аудиторію.

Отже, на сьогоднішній день, для українських фахівців питання ефективності соціальної реклами не є пріоритетним, на відміну від закордонних колег. Фокусуючись на креативності та емоційності подачі матеріалу українські рекламодавці часто забувають про певну «етичну грань». Перейти її означає зробити не соціальну рекламу, а

справжню «інформаційну бомбу», яка посприятиме появі нової соціальної проблеми. Серед низки інших проблемних питань української соціальної реклами можна назвати відсутність її серйозного замовника та халатність рекламодавців. Потенційними рекламодавцями, як у всьому світі, можуть бути громадські організації, професійні об'єднання, державні структури та бізнес. В Інтернет – просторі соціальна реклама поки що тільки починає інтегруватись.

Афтенюк И. С.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ЗА СОЦИОЛОГИЮ СОЦИОЛОГИИ

Перефразировав З. Баумана, можно сказать, что социология родилась как идея и с тех пор всегда ею оставалась. Идея, основанная на вере в безграничные возможности человеческого разума и его способность изменять мир к лучшему. Как идея, социология – дитя «долгого девятнадцатого века», согласно терминологии Э. Хобсбаума – явилась миру одновременно с ним, в 1789 году. С этой точки зрения следует признать, что новая наука суть есть продукт социальных отношений и материализованный О. Контом социальный запрос.

Само авторское название учения французского философа является тенденциозным. Смыслом и мотивом естественных наук, эталонной из числа которых следует признать физику (извечное Резерфордское «*all science is either physics or stamp collecting*»), является постижение и преодоление природы (материального мира). Смыслом же «**социальной физики**» О.Конта следует признать постижение и преодоление мира социального. *Per aspera ad astra*, через хаос войн и революций – к эволюции, к порядку и прогрессу.

Возвращаясь к настоящему и будущему, приходится с горечью констатировать тот факт, что сие кредо социолога оказалось практически сломленным и демонтированным вследствие катаклизмов и разочарований двадцатого века. Оказавшись неспособной повлиять, а тем более – предотвратить те невиданные кровопролития и бедствия, с которым столкнулось человечество; подвергнувшись разрушительной критике за пассивное бездействие, и более того – за посылное соучастие (К. Поппер и его «Нищета историцизма», а особенно – «Открытое общество и его враги»), социальная теория (сфера метатеоретизирования) как таковая перестала существовать.

Этот ценностно-ориентационный коллапс во многом определяет текущее состояние социальной науки. Кризис теоретической социологии, сепаратизация социологического знания (развитие отраслевых социологий, разрывающих «пуговину» и обретающих самостоятельное значение все в большей степени, в то же время – ассимилируясь в смежных дисциплинах), «методологический фетишизм», делающий невозможным парадигмальный синтез и обрекающий нашу науку на дальнейшую фрагментацию – вот те «лики зла», которые заметны уже при первом приближении.

«Где же лекарство, если оно необходимо?» – вопрошает Э. Гидденс в своем «Призыве к оружию» (к слову, насчет необходимости такого лекарства, а также способности социологической наукой восстановить статус-кво у него не возникает никаких сомнений). Как наука об обществе может вырваться из пропасти экономического фатализма, избавиться от ретритизма и преодолеть отчуждение от своего объекта, предмета, и от поставленных перед собой задач?

Рецепт английского социолога столь же прост, сколько и нетривиален. Он выступает за возвращение к истокам, за возрождение того стиля мышления, что определил начало социологии как науки. За реинкарнацию идеи – «...немногим больше утопического мышления тоже поможет...», заявляет он несмело, памятуя о трудах основоположника критического рационализма, который определял утопизм и желание «играть в Бога» как наибольшие грехи социальной науки.

Невзирая на кажущееся наличие простого решения, мы не имеем права довольствоваться поверхностным диагностированием болезни. И именно для того, чтобы подробно разобраться в причинах наших проблем (и найти способы их решения), следует заняться социологией науки, в данном случае – самой социологии. А также, что не менее важно – социологией самих социологов, проблемой «социальной истории социальных наук» (в терминологии П. Бурдьё) – пресловутой рефлексией, единственно доступным нам средством борьбы со своими собственными демонами.

Бойцан О.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

СОЦІАЛЬНА ПРАКТИКА СТУДЕНТІВ-СТАРШОКУРСНИКІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗВО

Старанне навчання – це запорука подальшого успішного життя, фундамент на якому будуватиметься майбутня кар'єра. Тому особливо

важливо з повною серйозністю та без поспіху підійти до вибору майбутньої професії.

Даного роду тези чує кожна молода людина у певний період свого життя, вони лунають з уст батьків, учителів, знайомих, і звісно не позбавлені сенсу – життєва філософія на практиці.

Проте яка, нажаль, перестала виконувати свої функції. За даними українського онлайн-видання «Студвей», яке підготувало дослідження на основі даних онлайн-сервісу «rabota.ua» – 47 % українців працюють не за спеціальністю, а 65 % людей що працюють за спеціальністю бажають перекваліфікуватися. Цифри без перебільшення значні, проте вони наглядно ілюструють картину занепаду взаємодії системи освіти з вимогами ринку праці в нашій країні. Для прикладу відсоток людей що працюють не за спеціальністю в Німеччині складає – 10 %.

Що ж стало причинами даної ситуації? Прослідковуючи причинно наслідковий зв'язок можна наткнутися на безліч факторів.

Першим із них виступає низький рівень профорієнтаційних заходів в закладах середньої освіти. Через брак інформації про майбутню спеціальність абітурієнти швидко розчаровуються у своєму виборі, що руйнує роль професії як цінності у їхньому житті.

Наступним фактором виступає дисбаланс у системі освіти, а саме методах її здобуття та реальних потребах ринку праці. Дуже часто трапляється ситуація коли після виходу на перше місце роботи юний фахівець стикається з принципом «забудь усе, що вчив в університеті».

І заключним важливим фактором, який впливає на настрої студентів, щодо вибору місця роботи, виступає поки що, нажаль, незмінна ситуація в нашій країні. Важка економічна ситуація змушує людей перш за все обирати професію, яка буде вигідною з матеріальної точки зору, що не часто збігається з спеціальністю яка була отримана.

Тож якщо підсумувати, можна зробити висновок, що вирішення даної проблеми залежить від бажання наших високопосадовців та є цілком здійсненним шляхом впровадження реформ.

УДК 316.772.5:004.7(043.2)

Ищенко І. С.,
магістрант спеціальності «соціологія»,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ЗАСІБ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

Останнім часом ми не можемо уявити свого життя без Інтернету, активно користуємося Інтернетом вдома, на роботі, з розвитком нових

технологій Інтернет «перекочував» в наші мобільні телефони і смартфони. Що дало нам можливість практично весь час перебувати on-line.

На сьогоднішній день соціальні мережі міцно увійшли в наше повсякденне життя. Кількість користувачів по усьому світу вимірюється мільйонами. На стадії становлення соціальні мережі в основному використовувалися лише для спілкування та розваг. Але зараз ми спостерігаємо те що соціальні мережі стають також повноцінним інструментом і для бізнесу. Це обумовлено присутністю в мережах конкретної цільової аудиторії і можливістю тісно спілкуватися з живими людьми. Тому сьогодні історія виникнення та розвитку, перспективи функціонування соціальних мереж поступово перетворюються в одним із актуальних напрямків наукових досліджень і викликає зацікавленість з боку науковців.

Починаючи з другої половини 90-х років ХХ століття, нові інформаційні та комунікаційні технології активно впроваджуються в усі сфери життєдіяльності суспільства. Їх можливості у процесі культурних, соціально-економічних і політичних перетворень стають предметом інтересу соціологів, політологів, філософів, юристів, економістів.

Провідними західними вченими які займалися проблемами дослідження мережевого суспільства є Д. Белл, М. Кастельс, А. Тоффлер, А. Турен, Дж. Гэлбрейт, Р. Інгельгарт. Проблематика соціальної взаємодії в мережі Інтернет розкривається у дослідженнях соціологів Н. Бейма, П. Коллока, С. Кайзлера, Г. Рейнгольда, Л. Спрелла, С. Херрінга та ін.

Сучасні комунікаційні технології дозволяють створювати соціальні спільноти (Інтернетком'юніті) з практично будь-якими заданими характеристиками – освітніми, професійними, віковими. Вони формуються на тлі акселерації соціального часу і посилення динаміки комунікаційних форм у процесі суспільного відтворення. При цьому стійкі відносини поступаються місцем постійної зміни, а суспільство стає схожим на рефлексивні та комунікаційні спільноти. Найбільшу популярність у даний час у літературі стосовно мережевого суспільства мають роботи М. Кастельса. Свої роздуми про мережеве суспільство Кастельс вбудовує в більш широкий контекст технологічної революції і теорії інформаційного суспільства. Кастельс констатує факт трансформації соціальності в сучасному суспільстві. Він використовує визначення спільноти Б. Велмана, що включає в себе поняття мережі: співтовариства – це мережі міжособистісних зв'язків, що забезпечують соціальну взаємодію, підтримку, інформацію, почуття приналежності до групи і соціальну ідентичність. Цей принцип побудови співтовариств М. Кастельс називає мережевим індивідуалізмом.

Сьогодні мережа Інтернет стала невід'ємною частиною студентського життя, основним інструментом, джерелом нової інформації, фактором розвитку інтелектуального потенціалу, засобом для реклами і самореклами, масової інформації, світовим довідником, дошкою оголошень, масив для розваг тощо. Варто зазначити, що студентська молодь виступає найактивнішим Інтернет-користувачем. Адже характерними її особливостями є прагнення до сучасного, нового, прогресивного. У сучасних умовах молода людина не уявляє життя без застосування інформаційно-комп'ютерних технологій. Їх приваблює зона активності кожного користувача, прискорення швидкості отримання необхідної інформації та подачі нової, надання потужного поштовху для використання нових видів, методів, форм дозвіллевої діяльності, які є зорієнтованими на діяльність особистості, самовдосконалення та самореалізацію.

Треба зазначити, що поняття «соціальна мережа» має кілька значень у понятійнокатегоріальному апараті соціології. Основне, широке значення припускає трактування соціальної мережі як структури, що складається з вузлових елементів і зв'язків між ними – соціальної павутини. Соціальна мережа – це веб-сервіс, віртуальне співтовариство, що складається з людей з однаковими інтересами, нахилами, діяльністю, однокласниками. За словами В.М. Сазонова під соціальною мережею розуміється безліч акторів (агентів) які можуть вступати у взаємодію один з одним і зв'язки між якими є соціальними, тобто дружба, спільна робота або обмін інформацією. Сам термін «соціальні мережі» був введений до наукового обігу в 1954 році соціологом Джеймсом Барнсом (в роботі «Класи та збори у норвезькому острівному приході»). До того багато вчених які займалися вивченням суспільства висловлювали думку про важливість розгляду суспільства як складного переплетення взаємин.

Які ж соціальні мережі найпопулярніші в Україні? Загалом кількість регулярних користувачів Інтернету в Україні становить не менше 63 % населення – це майже 20,8 млн осіб. У березні 2019 року компанією Research & Branding Group (українська неурядова компанія маркетингових і соціологічних досліджень) надала дані, що найпопулярнішою соціальною мережею в Україні залишається Facebook. Ним користуються половина респондентів – 50 %, які взяли участь в опитуванні. За останній рік в Україні також збільшився відсоток користувачів YouTube – 30 % та Instagram – 27 %. Однокласники і Вконтакте втрачають українських користувачів, зараз їх 6 % і 10 % відповідно. Найбільше українських користувачів цікавить розважальний і пізнавальний зміст. Тільки 36 % використовують соцмережі, щоб дізнатися новини, а 60 % користуються ними для спілкування з друзями.

Отже, соціальні мережі, будучи не тільки засобами масової комунікації, а механізмом конструювання комунікативного простору, виконують низку функцій, створюючи ціннісний базис свого існування. Сформувалося покоління, яке володіє новими ідентифікаційними параметрами і сприймає віртуальну реальність як реальне середовище проживання.

**ПІДСЕКЦІЯ: Теоретичні та управлінські аспекти
економічного розвитку**

Стоян О. Ю.,

д-р держ. упр., канд. екон. наук, доцент,
завідувач кафедри менеджменту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОГО СТРАТЕГІЧНОГО
УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН**

В умовах трансформаційних змін стратегічна орієнтація є важливою передумовою функціонування суб'єктів господарювання. Для економіки України, яка ще 25–30 років тому керувалась довгостроковим плануванням за єдиним п'ятирічним планом на рівні галузей народного господарського комплексу, перехід до стратегічного управління став досить серйозним випробуванням для існуючого менеджменту – як на рівні держави, галузі, так і на рівні суб'єктів виробництва. По-перше, основні процеси приватизації державної власності, розпочаті ще у 1990 році тривали приблизно до 2008 року і забезпечили зміну показників структури власності в Україні з 70 % (частка підприємств державної та комунальної власності) до 12 % відповідно, у 2008 році. Великими частками держави залишились у соціальній – сфері освіта, охорона здоров'я, соціальна допомога, а також деяка інфраструктура – видобування, виробництво і розподіл нафти, газу, вугілля, електроенергії, води та ін. Відповідно до зміни власності відбулись процеси принципової зміни системи управління підприємствами, фабриками, заводами, а також галузями економіки. По-друге, перехідна економічна система України «... насправді здійснювала не перехід від однієї готової системи до іншої, а побудову генетично нової системи суспільно-економічних відносин». До того, це ж будівництво відбувалось і відбувається у нестабільному зовнішньому і внутрішньому середовищі, за відсутності кваліфікованих менеджерів, обізнаних в теорії і практиці стратегічного менеджменту, який, на жаль, за багатьма параметрами не відповідає реаліям пострадянських країн, в силу того, що теоретичні засади стратегічного управління зорієнтовані на процеси в стабільних економіках, де існує відносна передбачуваність бізнесом змін середовища, стабільне і збалансоване законодавство, населення сприймає ринкову ідеологію, а тіньова економіка та корупція не створюють загрози існуванню держави. По-

третє, нестабільність інституційного середовища у трансформаційній економіці, що характерна для України, послаблює узгодженість відтворювальних процесів (безперервність, повторюваність виробництва) суб'єктів господарювання і може призвести до модифікації їх функцій у відтворенні господарської системи, що в свою чергу, змінює розподіл економічної влади між суб'єктами і викликає нестабільність суб'єктної структури економіки. На відміну від «класичної» ринкової економіки трансформаційна економіка не має «внутрішніх механізмів», які забезпечують її автоматичне повернення до стабільного стану і в разі досягнення критичних значень деяких параметрів трансформаційна економічна система реагує, навіть на незначне збудження резонансним чином. Тому для здійснення економічної стабілізації дія ринкових механізмів має бути підкріплена системними зрушеннями, а стратегії спрямовуються на цілі відновлення стабільності суспільно-економічної системи у новій трансформованій якості.

Важливо зрозуміти, що стабільність вказаної нової системи слід визначити, як досягнення такого її стану, який може підтримуватись тривалий час за допомогою властивих їй регулюючих засобів. Саме тому в перехідній економіці економічна трансформація є не лише зміною механізму економічної координації, але головне – переведенням на ринкову основу відтворювального процесу.

Саме державна влада, особливо в разі наявності високого рівня легітимності і довіри суспільства, спроможна координувати і врахувати інтереси багаточисленних приватних економічних суб'єктів, знаходити спільні шляхи досягнення поставленої в своїй стратегії мети, у т. ч. проводити узгоджену державну політику, зорієнтовану на інтереси розвитку громадянського суспільства.

Тому держава і її стратегія економічної трансформації повинна створити умови для забезпечення спроможності і здатності приватних економічних структур розробляти та реалізовувати свої власні ефективні економічні стратегії. Цілком зрозуміло, що спроможність визначається наявністю ресурсів, а здатність – менеджментом. А відтак стратегія держави повинна відповісти і вказати шлях досягнення мети вказаним суб'єктам.

Стратегічні цілі держави і, відповідно до них, напрями, завдання, пріоритети розвитку повинні бути легітимними, прозорими для суспільного контролю та інтегрованими у систему цінностей українського суспільства.

Зрозумівши закономірності функціонування і напрями розвитку зовнішнього середовища, складовими елементами якого є, зокрема економічні умови в країні, законодавчі і нормативно-правові акти, а також

реальні дії державних органів влади, органів місцевого самоврядування і професійних спілок, численні суб'єкти господарювання, що конкурують поміж собою і створюють реальний ринок товарів і послуг, споживачі та суспільні погляди і настрої, можливо визначатись з базовими цінностями будь-якого суб'єкта (підприємства, організації чи ін.) якими є – збереження його цілісності та ідентичності, постійне відновлення шляхом розширеного розвитку в економічному вимірі. Вказані цінності визначають мету довгострокової стратегії, а спосіб або конкретні форми досягнення цієї мети будуть обрані внаслідок аналізу зовнішнього та внутрішнього середовища, в якому відбувається діяльність конкретного суб'єкта. Саме такий підхід дозволяє зрозуміти, що є об'єктом стратегії, а відтак розглядати будь-яку приватну економічну довгострокову стратегію, як складову процесу суспільного розвитку усєї країни, з його об'єктивними закономірностями. Це в свою чергу дозволяє зробити висновок відносно можливості досягти єдності мети, напрямів, завдань та пріоритетів економічної стратегії суб'єкта лише в разі здатності його впливати на процеси власного відтворення, безумовно враховуючи при цьому, що на вибір напряму стратегії безперечно впливає суспільна сутність відтворення суб'єкта, його функціональна роль у відтворенні господарської діяльності та чинне інституційне середовище.

Виходячи із викладеного слід констатувати, що в умовах трансформаційних змін в економіці України нагальним і вкрай необхідним є зокрема наступне: координація спільних зусиль органів влади, суб'єктів господарювання (підприємств і організацій різних форм власності), політичних і громадських організацій з розробки та реалізації політики, стратегії і національних програм розвитку окремих секторів економіки, адже кожен із суб'єктів господарювання, маючи у своєму розпорядженні доступні та необхідні йому ресурси для процесу відтворення відповідно до обраної приватної економічної стратегії у поєднанні з іншими суб'єктами сукупно формують узгоджене відтворення соціально-економічної системи; зміна пострадянської системи управління, методів та цілей формування економічних стратегій залежно від особливостей функціонування суб'єктів господарювання і поступовому переходу їх роботи у стратегічному режимі; впровадження системи стратегічного планування і прогнозування на законодавчому рівні з одночасним визначенням місця і ролі стратегії в системі нормативно-правових документів.

Бурдельна Г. О.,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри менеджменту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

Залучення інвестицій у розвиток території, особливо коли мова йде про роботу із закордонними інвесторами, є не тільки проблемою економічного порядку. Адже інвестиція, як ринковий феномен, має декілька цікавих особливостей. По-перше, вона є сферою реалізації фінансового інтересу інвестора і засобом збільшення прибутковості його бізнесу. По-друге, відображає прагнення інвестора до розвитку власного бізнесу, намагання модернізувати своє виробництво згідно вимог ринку. По-третє, виступає мотивуючим моментом для працівників, задіяних в реалізації інвестиційного проекту (це і зарплатня, і можливості професійного зростання, і ширша сфера застосування фахових навичок та умінь). По-четверте, є об'єктом пильної уваги органів місцевої влади, оскільки дозволяє їм сподіватися на збільшення надходжень до місцевого бюджету, вирішення низки соціальних проблем регіону, розвиток місцевої інфраструктури тощо. Зрештою, інвестиція є ланкою суспільно-економічного процесу, в якій стикаються і знаходять своє компромісне вирішення інтереси різних груп – підприємців, влади, населення регіону (в тому числі і найманих працівників), а також відповідних ринкових інституцій (банків, консалтингових структур, транспортних організацій, комунікаційних мереж тощо).

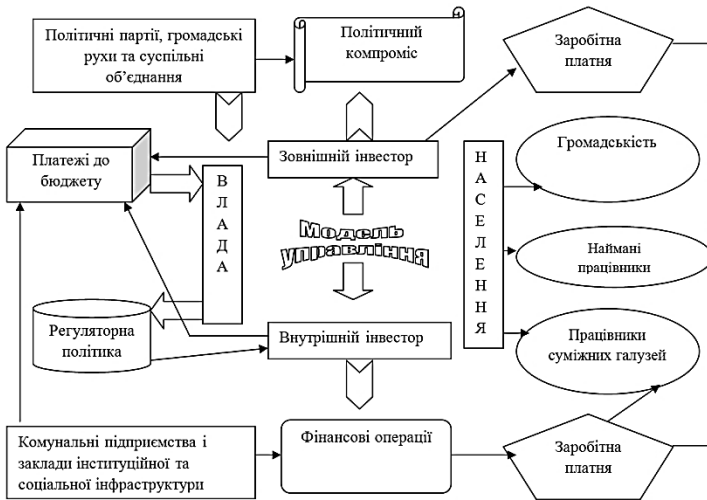
Саме остання особливість змушує розглядати управління інвестуванням, а відтак і процес залучення іноземних інвестицій в економіку регіону, як сферу, що має чітко виявлену суспільно-психологічну канву, тобто є об'єктом не лише економіки, але і соціології, психології та політики.

Нами запропонована модель управління інвестиціями в суспільно-економічній системі Миколаївського регіону (рис. 1).

У зв'язку з цим, залучення іноземних інвестицій в економіку Миколаївського регіону полягає не лише в роботі з потенційним інвестором, але також має на меті враховувати ті пріоритети території, що визначаються інтересами її населення, а точніше – інтересами місцевої громади.

Ця теза підтверджується практикою більшості сучасних європейських держав, особливо наших західних сусідів, а також реаліями фор-

мування інвестиційного клімату окремих регіонів України. Так, досвід роботи з іноземними інвесторами на території Східної Європи опирається на чітку систему децентралізації влади та дотримання принципу субсидіарності: на вищій щабель влади передаються лише ті повноваження, яких об'єктивно не можуть виконувати управлінські органи нижчого рівня. Відтак, більшість організаційно-технічних функцій із залучення та супроводу іноземних інвесторів покладається саме на органи місцевого самоврядування та регіональні органи влади, які і виступають «локомотивом» інвестиційного процесу не лише на регіональному, але, фактично, і на загальнодержавному рівні.

Рис. 1. Модель управління інвестиціями в суспільно-економічній системі Миколаївського регіону

Держава має різні важелі для того, щоб сприяти залученню іноземного капіталу. Один з них – створення вільних економічних зон.

Карін Рау, Делегат Німецької економіки в Україні, до повноважень якої, зокрема, входить сприяння реалізації інвестиційних проектів німецьких інвесторів, опираючись на досвід своєї роботи з представниками української регіональної влади, відзначала: «Регіони повинні вирішувати проблеми, які виникають в іноземного інвестора, самостійно. Перекидання проблем до центрального апарату, а потім вичікування, доки цей апарат ухвалить щодо неї яесь рішення, не є прийнятною схемою роботи. Уряд України має перед собою інші, вищі завдання».

На нашу думку в нинішніх умовах проблему іноземного інвестування неможливо успішно вирішувати без ефективного узгодження інтересів самих інвесторів з інтересами мешканців того регіону, в якому планується чи відбувається реалізація інвестиційного проекту. Головними засобами цього узгодження є, насамперед, поширення в середовищі потенційних інвесторів достовірної інформації про регіон та його інвестиційні потреби, популяризація серед місцевих мешканців планованих до реалізації закордонними підприємцями інвестиційних проектів, залучення громадськості до формування інвестиційних пропозицій регіону, налагодження постійного контакту між іноземними інвесторами та представниками територіальної громади.

У цьому разі успішна реалізація інвестиційних проектів опиратиметься не тільки на макроекономічну потребу та зусилля центральної влади, але і матиме дієву підтримку в регіонах, а діалог між місцевим населенням та інвестором створюватимуть надійний фундамент до розширення бази інвестування та формування в регіоні оптимального інвестиційного клімату.

УДК352:005:8

Валентова Ю. В.,
студентка 517 група,
факультет економічних наук,
Саваріна І. П.,
канд. екон. наук, доцент (б. в. з.) кафедри менеджменту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОЄКТНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ГАЛУЗІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Управління, навіть на місцевому рівні, зобов'язане створювати та удосконалювати умови для усебічного розвитку території, першочергово у суспільній сфері та економіці. Діяльність органів державної влади є цілком регламентованою нормативно-правовими актами та не може виходити за рамки чинного законодавства. Органи місцевого самоврядування діють самостійно, вирішуючи на власний розсуд питання, які виникають у мешканців певної території, тобто у громади.

На сьогодні, для вирішення різнопланових місцевих проблем, органи місцевого самоврядування у своїй діяльності намагаються використовувати проєктний менеджмент. Ці проблеми здебільшого мають

соціальний характер, а саме створення комфортних умов для життя населення. Наприклад, дуже активно влада займається покращенням навчальних закладів, створенням дитячих та спортивних майданчиків, оздоровчих закладів. Проте, щоб досягти мети, тобто реалізувати кожен проект, необхідно чимало зусиль, у тому числі фінансової підтримки. Перевагою застосування проектного менеджменту для розвитку громад є можливість обирати джерело фінансування, наслідком чого є ефективне використання ресурсів та прозорість витрат.

Управління проектами – це сукупність методів, технологій та інструментів, що допомагають досягти запланованих цілей проекту. Існує велика різниця між управлінням проектами у бізнесі та у публічній сфері.

Отже, управління проектами у публічній сфері є процесом інституалізації, тобто суспільним розвитком, задля розв'язання публічної проблеми, шляхом втручання органів влади у соціальну дійсність у формі цільової програми. Незважаючи на те, що ресурси є обмеженими, а час неможливо зупинити, дуже швидкими темпами створюються унікальні продукти та послуги, які не розроблялися раніше та відрізняються від існуючих аналогів.

До процесу інституалізації включаються кілька етапів, а саме: формування структури проекту та розробка стратегії, формалізація процедур і розробка шаблонів координації, управління та фінансування, а також визначення компетенцій та формування вмінь.

Не дивлячись на те, що більшість наукових робіт присвячена саме управлінню проектами в комерційній діяльності, проблема застосування проектного менеджменту в публічній сфері була висвітлена у працях таких вітчизняних науковців як П. Ворона, К. Глубоченко, Г. Мінаєва, В. Молоканова, І. Чикаренко, Ю. Шаров та ін. Проте, питання використання проектного управління на місцевому рівні, незважаючи на міцне теоретичне підґрунтя та практичну діяльність у цьому напрямі потребує подальшого огляду.

Світова практика свідчить, що проектний підхід є дуже важливим та необхідним, оскільки обумовлює залучення позабюджетних коштів, які витрачаються на одно- та багаторівневі проекти, інфраструктурні та інституційні проекти і інші.

До характерних особливостей проектного менеджменту в публічній сфері належить розуміння програм розвитку території та проектів як об'єктів муніципального управління. Саме розуміння сутності чинників, котрі визначають необхідність у використанні проектного менеджменту, дають змогу підвищити ефективність діяльності органів місцевого самоврядування завдяки співпраці з громадою та долучення її до розробки соціально-економічних проектів розвитку населення.

УПРАВЛІННЯ КОМУНІКАЦІЙНОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Із розвитком ринкових відносин ускладнюється поведінка споживачів. Сьогодні для збільшення обсягів продажів компаніям вже недостатньо використання лише основних засобів виведення та просування товару на ринок – покращити продукт, підвищити його якість, додати додаткові характеристики, встановити конкурентоспроможну ціну. Зважаючи на теперішній асортимент аналогічних за якостями продуктів, такий товар залишиться непоміченим кінцевим споживачем. Тому ефективний вихід товару на ринок та його подальше просування неможливі без інтенсивного використання комплексу маркетингових комунікацій, що спрямовується на інформування, переконання, нагадування споживачам про товар, підтримку збуту, а також створення позитивного іміджу підприємства, ефективної реклами, яка є складовою маркетингової комунікації. За таких умов дослідження питання впливу маркетингових комунікацій на поведінку споживачів набуває щораз більшої актуальності та потребує глибшого економічного аналізу.

Маркетингова діяльність фірми починається з комплексного дослідження ринку, внаслідок чого оцінюються ринкові можливості, за допомогою сегментації ринку ведеться пошук можливих споживачів, після чого здійснюється позиціонування товару. Приймаючи рішення стосовно позиціонування, підприємство розробляє систему засобів маркетингу, тобто комплекс маркетингу.

Останніми роками співвідношення обсягів на основних секторах ринку комунікацій в Україні виглядає так само, як і в розвинених країнах, з тією лише різницею, що український ринок маркетингових комунікацій доки серйозно відстає за обсягами від світового рівня. За цією ознакою його можна визначити таким, що все ще розвивається, а не розвиненим.

У той же час основною особливістю національного ринку комунікацій є динамічність його розвитку, що обумовлено відносно сприятливою економічною ситуацією і постійно зростаючим попитом на послуги.

Національний ринок комунікацій в Україні залишається на сьогодні відносно «непрозорим», тому офіційних даних щодо його обсягів не існує. Ряд організацій на періодичній основі випускає свої експертні оцінки з розвитку ситуації на ринку комунікацій, виходячи із своїх даних. Найбільш авторитетними є дані Української Рекламної Асоціа-

ції (УРА) і Української Асоціації Маркетингу (УАМ), які випускаються у вигляді щорічних звітів.

Необхідно врахувати, що з розвитком ринку комунікаційних послуг, зокрема Інтернет-послуг, значний поштовх в розвитку останніми роками отримала нова галузь – електронна комерція.

Ринок маркетингових комунікацій розвивався дуже динамічно.

Таке зростання зумовлене:

1. Підвищення доходів населення, пов'язане з масовими соціальними виплатами. Поява на ринку «вільних» грошей змусила багатьох виробників збільшити витрати на просування. У деяких компаній динаміка приросту бюджету склала 50 %;

2. Посилення конкуренції на багатьох товарних ринках. Посилення припливу на національний ринок капіталів транснаціональних корпорацій перенесе високий рівень конкуренції на територію України. Зростуть асигнування на комунікації і, відповідно, зростуть бюджети. Збільшення витрат на рекламу одних компаній змусить їх конкурентів зробити теж саме.

Необхідно також враховувати і подорожчання розміщення комунікацій практично на усіх носіях. Зростання вартості послуг обумовлене зростанням цін на енергоносії і інші ресурси.

У найближчому майбутньому основним джерелом розвитку ринку маркетингових комунікацій залишаються іноземні замовники (рекламодавці) і великі національні виробники. Приблизно 67% обсягів послуг, що надаються, становлять замовлення іноземних компаній, дві третини з яких припадає на частку найдорожчих носіїв, таких як телебачення і зовнішня реклама.

Ринок маркетингових комунікацій України знаходиться в прямій залежності від розвитку товарного ринку (в першу чергу споживчого) і ринку засобів масової інформації. Із зростанням внутрішнього товарообігу, поза сумнівом, зростуть витрати на комунікації.

Використання засобів поширення маркетингової інформації в найближчій перспективі змінюватиметься у напрямі активнішого використання мережі Інтернету у зв'язку з інтенсивним впровадженням комп'ютерних технологій в підприємницькому середовищі. В той же час традиційними залишаються друковані засоби масової інформації унаслідок дешевизни і різноманітної спеціалізації, а також радіо і телебачення – завдяки масовому охопленню аудиторій.

За умови розвинених ринкових відносин, товар чи послуга стають високоприбутковими переважно завдяки дії маркетингових комунікацій, які створюють їм репутацію. За таких умов вітчизняним підприємствам варто формувати ефективні стратегії просування продукції з урахуванням вимог сучасних споживачів. Таким чином, маркетинг сьогодні підвищує потребу створення індивідуальних маркетингових

програм та змушує тримати в таємниці власну методологію ринкової діяльності кожного підприємства зокрема. Ключовими факторами успіху в комунікаційній політиці підприємств є використання інтегрованої системи маркетингових комунікацій, тобто одночасно різних каналів комунікацій, що створить можливості підвищення ефективності комунікативної політики підприємства.

Високі темпи зростання ринку маркетингових комунікацій, які спостерігалися у кінці минулого десятиліття тривають до цього дня, і пояснюються тим, що він розвивався практично з нуля, оскільки в радянській економіці він був відсутній як такий.

УДК336.662

Нетудухата К. Л.,

канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ У РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Одним з основних умов економічного розвитку провідних держав світу стало зростання конкурентоспроможності та забезпечення лідируючих позицій національної промисловості на міжнародних ринках. Виконання даної умови можливо лише на основі переходу економіки на шлях інноваційного розвитку, що вимагає розбудови сприятливого інституційного середовища для інновацій. Інститути в найзагальнішому сенсі є норми, звичаї і правила, які з ходом економічної історії глибоко проникли в свідомість суспільства. Вони відіграють ключову роль у визначенні того, як люди ставляться один до одного, як вчаться і використовують свої знання.

Значення інститутів для інноваційної діяльності обумовлено особливостями нововведення, інноваційного процесу та інновації. Сучасний інноваційний процес включає в себе як мінімум одну операцію (обмін, передачу – в залежності від характеру відносин між її учасниками). Кількість цих операцій збільшується разом з поглибленням суспільного поділу праці. Якщо до промислової та науково-технічної революції кінцевий продукт створювався в межах однієї організації або за участю мінімуму контрагентів, то з плином часу необхідна кількість економічних зв'язків, що потрібні для виробництва продукту, стала зростати. В індустріальній економіці збільшилася частка галузей, що виробляють все більш складний продукт. Виробництво складного продукту вимагає подовження технологічного «ланцюжка». Тобто

«середній» по довжині інноваційний процес має тенденцію до розширення. У результаті, трансакційні витрати зростають не тільки в абсолютному значенні, а також на одиницю вартості кінцевого продукту. Тому інститути, що визначають величину трансакційних витрат, набувають все більшого значення серед умов інноваційного процесу і, як наслідок, інновацій.

Крім цього, нововведення має об'єктивні відмінності від традиційного товару. По-перше, для нього характерна більш висока собівартість, пов'язана з витратами на НДДКР та дослідження ринків. По-друге, технічний рівень нововведення не повністю вписується в стандарти, вже прийняті потенційними споживачами. Наслідком цих особливостей нововведення є те, що інноваційна діяльність пов'язана з великими економічними ризиками, ніж виробництво традиційного продукту.

Будь-яка розподілена в часі трансакція має в якості свого атрибуту ризик. Він полягає в тому, що один з учасників обміну здатний порушити взяті на себе зобов'язання. Ці ризики вищі для угод з приводу нововведення. Зокрема, для них необхідні більш тривалі переговори та узгодження умов на етапі перед укладенням контракту в порівнянні з операцією щодо традиційного товару. З'являється також необхідність продовження переговорів та зміни положень контракту (в тому числі, в арбітражному порядку) в процесі реалізації угоди. Очевидно, тут також має виникати більше суперечливих моментів, ніж у випадку, що стосується традиційного продукту.

Подібні ризики повинні зменшуватися механізмами забезпечення дотримання правил гри (умов контрактів або неформальних норм). Такими механізмами є: контрактне право, цивільне та арбітражне законодавство, судочинство та забезпечення виконання рішень суду. Виробник нововведення більше, ніж виробник традиційного продукту, зацікавлений у своєчасній оплаті. Тому значення цивільного, корпоративного законодавства та законодавства про неспроможність, а також судочинства та виконання рішень суду збільшується. Виробник нововведення не просто зацікавлений в реалізації створеного продукту. Для нього це питання наближається до питання про подальше існування.

З поглибленням суспільного поділу праці інноваційний процес перестає обмежуватися єдиною угодою з приводу результатів НДДКР. Відповідно, суттєво (пропорційно кількості угод) зростають ризики реалізації інноваційного процесу в цілому, що пов'язані із забезпеченням угод. Роль інституційного забезпечення підвищується. Аби не заглиблюватися в правову сутність інститутів, можна говорити про те, що вони полегшують перебіг трансакцій, зокрема знижують трансакційні витрати, об'єктивно вищі для угод з нововведенням.

Як зазначає Дж. Фагерберг, інститути можуть бути неефективними регуляторами економічних відносин. Наприклад, до початку ХІХ століт-

тя в більшості країн основні елементи ринку (попит, пропозиція, норми обміну) в значній мірі визначалися неефективними інституціями: станом обмеження, привілеї, місцеві звичаї, політична влада. При домінуванні таких інститутів, обмін відбувався або за фіксованими цінами, або при кількісних обмеженнях, що створювало додаткові ризики і перешкоджало економічному розвитку. Й. Шумпетер свого часу зазначив, що інституційні структури феодального світу були зруйновані процесом капіталістичної еволюції. Були скасовані податкові та політичні пільги землевласників та церкви. Наслідком цього стала поява, а в подальшому і домінування сучасної капіталістичної економіки.

Інституційні зміни відбуваються повільно та поступово, на базі вже існуючих знань і навичок, тобто інституційні зміни залежать від шляху розвитку. У негативному сенсі процеси, що призводять до результатів залежності від попереднього шляху розвитку, не мають здатність звільнитися від свого минулого. Д. Норт зазначає, що труднощі докорінної зміни шляху розвитку очевидні та переконують в тому, що процес пізнання, за допомогою якого ми створюємо сьгоднішні інститути, обмежує майбутній вибір.

УДК 336.662

Саваріна І. П.,
канд. екон. наук, доцент (б. в. з.) кафедри менеджменту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПРОГРЕСУ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

На сьогодні підходи до управління компанією, у зв'язку з впровадженням і застосуванням різних інноваційних технологій, швидко змінюються, і питання управління змінами у сучасному їх визначенні, набуває особливої актуальності і значимості. Така інноваційність може мати різнобічний характер для підприємства, що усвідомило необхідність впровадження передових практик управління змінами.

Термін «управління змінами» є вельми багатограним, що призводить до появи безлічі визначень (наприклад). У зв'язку з зазначеним, управління змінами в організації має важливе значення, а саме в частині: – підвищення ефективності комунікацій між користувачами та організаціями, що приносить вищий ступінь розуміння потреб і пріоритетів обох сторін; – спрощення і підтримки своєчасного потоку інформації та операцій; – створення серії методів аналізу, які можна застосовувати для зниження вартості продукту/послуги. Все це націле-

не на забезпечення зростання показників позитивного фінансового результату підприємства.

Оцінка ефективності рішень, побудова стратегій розвитку компанії та покращення результативності, а також розробка різних підходів до розвитку здібного персоналу, має відповідати місії змін компанії, що у свою чергу забезпечить підтримку керівництва у впровадженні ефективних бізнес-кейсів для прийняття рішень у зв'язку з цим.

По справжньому суттєве зацікавлення стосовно проблематики управління змінами виникло ще в 90-х роках ХХ ст. коли такі науковці як П. Еванс, А. Елліс, М. Камерон, Д. Колб, Дж. Стоукс, Е. Шайн, Е. Холдер та ін. у своїх дослідженнях підняли проблеми якісного ситуативного підходу до змін. Доробки цих вчених знайшли своє продовження у працях І. Адізеса, І. Ансоффа, П. Друкера, Е. Камерона, К. Левіна, М. Гріна та ін., які у своїх працях досліджують індивідуальні, командні, організаційні зміни, управління змінами, зміни корпоративної культури, зміни на базі інформаційних технологій тощо.

Сучасні умови функціонування підприємств доводять необхідність проведення досліджень, які обґрунтовують важливість вивчення впливу системи управління змінами, як дієвого інструменту прогресу їх розвитку і яка спрямована на вирішення таких основних завдань:

- розвиток здатності до стратегічного мислення та сприйняття процесу стратегії;
- допомога у розробці ефективних стратегій, розуміння процесу їх реалізації;
- інтерпретування макротенденцій і їх впливу на організацію, аналіз конкурентоспроможності, з метою виявлення конкурентних переваг;
- розробка довгострокових планів боротьби зі зміною середовища та прийняття мотиваційних рішень тощо.

Сучасні умови глобалізації потребують відповідного збільшення економічних зв'язків, а отже, і зростає кількість компаній, що працюють в середовищі постійного розвитку та змін. У зв'язку з цим виникають нові способи комунікації, нові моделі організації робочих процесів, нові вимоги до формування організаційної структури підприємства. Створення та управління менеджментом змін компанії дозволяє навчатися і розвиватися самому керівнику і всьому персоналу використовуючи цей потужний ресурс, однак у свою чергу також вимагає вкладення всіх можливих ресурсів для мінімізації ризиків у зв'язку з цим.

**ПІДСЕКЦІЯ: Аспекти економічного розвитку:
підприємництво, облік, фінанси**

УДК 657

Кучукова А. М.,
магістрант кафедри обліку та економічного аналізу,
Прокопович Л. Б.,
канд. екон. наук, доцент кафедри обліку та економічного аналізу,
НУК, м. Миколаїв

ОСНОВНІ ЗАСОБИ ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

Виробничо-господарська діяльність підприємств забезпечується не тільки за рахунок використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, але і за рахунок основних засобів. Основні засоби підприємства, задіяні у виробничому процесі, безумовно впливають на результати виробничої діяльності і перспективний розвиток підприємства, тому грамотний облік основних засобів, уважне ставлення до цього напрямку в обліковій роботі є дуже важливим аспектом у роботі бухгалтера.

З погляду економічної категорії, основні засоби – це частина постійного виробничого капіталу, яка виступає у формі засобів праці та поступово, протягом багатьох виробничих циклів, переносить свою вартість на виготовлений продукт.

Поняття «основні засоби» розглядати як окрему категорію почали лише на сучасному етапі економічного розвитку. В історично найперших працях економістів взагалі розглядалася лише категорія капіталу, до якої як одну із складових включали основні засоби.

Якщо розглядати еволюцію такої економічної категорії як основні засоби, то першим вченим, який виділив це поняття, був А. Сміт. Ним було введено у політичну економію узагальнюючі поняття основного та оборотного капіталу. Так, він вбачав розбіжність між основним і оборотним капіталом способів, у який вони приносять дохід. Що стосується саме основного капіталу, то, на його думку, основний капітал – це капітал, направлений на поліпшення землі, купівлю машин та устаткування, інструментів та інших предметів, які приносять дохід, залишаючись у одній і тій же натурально-речовій формі у одного власника. Однією з складових основного капіталу, вважав А. Сміт є наявність «... придбаних і корисних здібностей усіх жителів або членів суспільства. Придбання таких здібностей, враховуючи також утримання їхньо-

го володаря протягом його виховання, навчання й учнівства, завжди потребує дійсних витрат, що являють собою основний капітал, що ніби то реалізується в його особистості. Ці здібності, які є частиною майна такої особи, водночас стають частиною багатства всього суспільства, до якого вони належать. Велику спритність і уміння робітника можна розглядати з тієї ж точки зору, як і машини і знаряддя виробництва, що скорочують або полегшують працю і які, хоча і потребують певних витрат, але відшкодовують ці витрати разом із прибутком». У Д. Рікардо в основі поділу капіталу на основний та оборотний лежить строк використання цих частин капіталу. Він вірно відзначив, що однаковий вид капіталу, залежно від галузі, де він знаходиться або розкладається, може виступати як основний або як оборотний капітал.

Дж. С. Міль більш чітко вказав на багаторазову участь основного капіталу у виробничому процесі: «... значна частина капіталу, втілена в знаряддях виробництва, що відрізняються більш-менш тривалим існуванням яка використовується роллю у виробництві, не виключається з нього, а залишається в ньому, причому функція цієї частини капіталу не вичерпується одноразовим ужитком. До цього розряду капіталу відносяться будинки, машини й усі або велика частина предметів, іменованих приладами або інструментами. Довговічність деяких із них дуже значна, і їхнє існування як знарядь виробництва подовжується багаторазовим повторенням виробничих операцій. «Капітал, що існує в будь-яких із таких довговічних форм і дохід від якого надходить протягом відповідно тривалого періоду, називається основним капіталом». Таким чином, Дж. С. Міль вказав на такі ознаки основного капіталу, як тривале існування, багаторазовий ужиток та одержання доходу від його використання протягом тривалого періоду. К. Маркс вже зазначав, що засоби праці протягом усього процесу їх функціонування зберігають свою форму по відношенню до продукту. Після повного фізичного зносу вони йдуть на брухт та замінюються новими. Для придбання засобів праці необхідно авансувати капітал одразу, але брати участь у обороті цей капітал буде частинами, по мірі зносу засобів праці. К. Маркс остаточно визначив головну розбіжність між видами капіталу, яка, на його думку, полягає у способі перенесення своєї вартості на виготовлений продукт.

Необхідність введення поняття «основні засоби» в практику обліку викликана двома причинами: 1) застосуванням в обліку методу подвійного запису, за допомогою якого господарські засоби знаходять у балансі двостороннє відображення. В активі балансу вони відображаються з боку матеріального їх складу і називаються основними засобами; в пасиві – з боку джерел їх формування, тобто частини статутно-

го, додаткового й іншого капіталу; 2) на відміну від основного капіталу основні засоби відображають не лише вартісну сутність засобів праці, але і їх споживче призначення.

Категорія основних засобів запозичала від категорії основних фондів вартісну сутність, а від засобів праці – споживчу сутність. Тим самим таке з'єднання дає можливість господарській практиці забезпечити єдність вартісного обліку і споживчого аспекту руху і використання засобів праці.

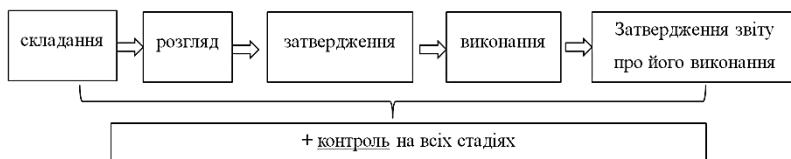
УДК 336.14.078. 11:005.65(477)(043.2)

Лушко С. М.,
викладач кафедри фінансів і кредиту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

НЕСВОЄЧАСНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ ЯК ОСНОВНА ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Від чіткості та злагодженості проходження всіх стадій бюджетного процесу залежить якість та ефективність управління державними фінансами. Це стосується, в першу чергу, своєчасності фінансування функцій держави, реалізації державних інвестиційних програм та програм економічного і соціального розвитку.

У науковій літературі бюджетний процес визначається як сукупність дій уповноважених органів держави та місцевого самоврядування, що здійснюється на підставі норм бюджетного права, щодо складання, розгляду, затвердження й виконання бюджетів, а також складання, розгляду та затвердження звіту про їх виконання (рис 1).

Рис. 1. Стадії бюджетного процесу в Україні

Бюджетний процес за своєю суттю є діяльністю відповідних органів, що заснована на владних повноваженнях та підпорядкована процедурам у галузі бюджету. Теоретично, всі стадії бюджетного процесу

є чітко регламентованими законодавством. Це в свою чергу, має забезпечити чітке планування та дотримання бюджетної дисципліни.

Однак на практиці, можна констатувати, що за весь період незалежності ця бюджетна дисципліна часто порушувалася. Особливо це стосується питання термінів затвердження законів України «Про Державний бюджет України» на наступні роки.

Підтвердженням недотримання процесуальних вимог до прийняття та затвердження законів «Про державний бюджет» є дані таблиці 1.

Таблиця 1

**Дата прийняття Верховною Радою України Законів України
«Про державний бюджет»**

Роки	Дата затвердження	Роки	Дата затвердження	Роки	Дата затвердження
1992	18.06.1992	2001	07.12.2000	2010	27.04.2010
1993	09.04.1993	2002	20.12.2001	2011	23.12.2010
1994	01.02.1994	2003	26.12.2002	2012	22.12.2011
1995	06.04.1995	2004	27.11.2003	2013	06.12.2012
1996	22.03.1996	2005	23.12.2004	2014	16.01.2014
1997	27.06.1997	2006	20.12.2005	2015	28.12.2014
1998	30.12.1998	2007	19.12.2006	2016	25.12.2015
1999	31.12.1998	2008	28.12.2007	2017	21.12.2016
2000	17.02.2000	2009	26.12.2008	2018	07.12.2017

На основі даних таблиці, можна зробити висновок, що за період з 1992 по 2018 роки Закон України «Про державний бюджет» був прийнятий вчасно 1 раз (2004 рік). До початку бюджетного року, але після 1 грудня року, що передує разів (17 з 27 років що досліджуємо). Решта, 9 років, узагалі не були прийняті на 1 січня бюджетного року. В такому, випадку відповідно до ст. 41 Бюджетного кодексу України, витрати Державного бюджету України можуть здійснюватися лише на бюджетні програми, бюджетні призначення щодо яких встановлені законом про Державний бюджет України на попередній бюджетний період та одночасно передбачені у проекті закону про Державний бюджет України на наступний бюджетний період. В той же час, щомісячні бюджетні асигнування загального фонду Державного бюджету України сумарно не можуть перевищувати 1/12 обсягу бюджетних призначень, визначених законом про Державний бюджет України на попередній бюджетний період. Крім того, забороняється із загального фонду державного бюджету здійснювати витрати в частині капітальних видатків та надання кредитів з бюджету. А також, соціальні стандарти та соціальні гарантії, у тому числі прожитковий мінімум, рівень його забезпечення,

мінімальна заробітна плата, надання пільг, компенсацій і гарантій населенню, у поточному бюджетному періоді застосовуються у розмірах та на умовах, що діяли у грудні попереднього бюджетного періоду.

Це означає, що без затвердженого бюджету на поточний рік, держава не може фінансувати капітальні видатки, тобто розвивати економіку країни. Не фінансуються нові цільові програми, населення отримує менші доходи, оскільки часто їх розмір є прив'язаним до соціальних стандартів, а це, у свою чергу, зменшує споживчий попит населення та податкові надходження до бюджету.

Отже, нетримання бюджетної дисципліни та регламенту бюджетного процесу через неспроможність різних владних партій в парламенті досягти політичного консенсусу, веде лише до деструктивних наслідків для економіки країни. При цьому реальних санкцій для наших можновладців не передбачено, що і призводить до того, що одна й та сама історія повторюється з року в рік.

У деяких країнах (Естонія та Польща, наприклад) у законодавстві передбачено розпуск парламенту за такі порушення. Можливо, це й не є найкращою санкцією, оскільки розпуск парламенту передбачає позачергові вибори, а це нові витрати для бюджету, кошти від яких краще спрямувати на інвестиції. Однак, питання пошуку ефективних санкцій та стимулів для депутатів Верховної Ради України працювати якісніше є актуальним.

Окремо варто висвітлити поточний бюджетний рік. Так, Закон України «Про державний бюджет України на 2019 рік» був прийнятий 23.11.2018 року. Це рекордно ранній термін за всю історію незалежності нашої країни. Однак, факт вчасного прийняття аж ніяк не свідчить про досягнення політичного консенсусу. Це було умовою МВФ для отримання траншу макрофінансової допомоги.

УДК336.763.2

Полтаєв О. О.,
канд. екон. наук, доцент (б. в. з.) кафедри фінансів і кредиту,
Даниленко А. В.,
магістрант,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

LOYALTY SHARE ЯК ОДИН ІЗ НАПРЯМІВ МОДЕРНІЗАЦІЇ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Ринку цінних паперів України на сучасному етапі його розвитку притаманна висока динамічність та змінюваність. Стрімкими темпами

модифікуються та розвиваються запропоновані на ринку послуги, зокрема послуги фінансових посередників. У той же час, вітчизняні реалії суттєво поступаються світовим стандартам здійснення операцій з цінними паперами. Крім того, протягом останніх років значно зростає вплив ринку цінних паперів на світову та національні економіки, їх стійкість, безпеку та розвиток. Усе зазначене вимагає пильної уваги до окресленого кола питань.

Дослідження першочергових проблем розвитку вітчизняного ринку цінних паперів дозволяє виділити необхідні напрями його модернізації, зокрема такі:

- удосконалення захисту прав інвесторів;
- підвищення питомої ваги інвестиційних операцій;
- забезпечення передумов для ефективного переливу фінансових ресурсів.

При цьому розвиток ринку цінних паперів має передбачати здійснення системних заходів у законодавчому, інституційному та технологічному напрямках: удосконалення інструментарію, консолідація біржового сегмента, істотне оновлення систем обліку і розрахунків, популяризація ринку цінних паперів тощо.

Найбільш актуальними серед напрямів удосконалення інфраструктури надання послуг фінансовими посередниками на ринку цінних паперів визначено комплекс заходів, що містять:

- удосконалення законодавчого підґрунтя функціонування інститутів спільного інвестування;
- залучення до участі у функціонуванні ринку цінних паперів індивідуальних інвесторів;
- всебічну підтримку участі, в першу чергу, національних інвесторів у функціонуванні ринку цінних паперів;
- підвищення рівня обізнаності населення щодо використання можливостей ринку цінних паперів;
- реформування систем обліку і розрахунків за цінними паперами;
- підвищення стандартів функціонування професійних суб'єктів ринку цінних паперів;
- поліпшення податкових і валютних умов;
- удосконалення нагляду і регулювання на ринку цінних паперів.

У той же час, існує об'єктивна необхідність в оновленні існуючого спектра фінансових інструментів з метою надання їм кращих властивостей, здатних задовольнити існуючі і потенційні потреби інвесторів шляхом:

- істотної модернізації видової лінійки цінних паперів;
- запровадження нових видів якісних послуг, що надаються професійними суб'єктами ринку цінних паперів.

Одним із напрямів модернізації вітчизняного ринку цінних паперів шляхом розширення видової лінійки цінних паперів може стати імплементація зарубіжного досвіду застосування такого інноваційного інструменту як Loyalty share (L-share).

Такий цінний папір, фактично, супроводжується винагородою у вигляді варранта, що додається до кожної акції із визначеним періодом обігу (скажімо, три роки) та за фіксованою ціною виконання. Основна відмінність від звичайного варранта полягає в тому, що право на його використання залежить від строку утримання акції протягом усього заздалегідь визначеного «періоду лояльності». Якщо L-share продається до завершення строку визначеного «періоду лояльності», право на варрант втрачено.

Іншими словами, варрант, який приєднаний до L-share, не підлягає передачі протягом періоду лояльності. У цьому сенсі L-share подібна до опціона на акцію, що також не підлягає передачі, і може бути використана лише через певний проміжок часу. Але коли варрант наданий, він може бути об'єктом купівлі-продажу. Таким чином, усі акціонери можуть мати право на однакову винагороду і рівне ставлення. Незалежно від того, чи отримав акціонер остаточно L-варрант, чи ні, цілком керується його поведінкою. Таким чином, винагорода за лояльність, сама по собі, не породжує подвійну структуру акцій.

У той же час, Loyalty share можуть використовуватися компаніями як «сигнал» для ринку. Це прояв їх, свого роду, комунікаційної ролі у відносинах компанії з інвесторами та торговцями, що сигналізує про введення винагороди, лояльність або ринковий контекст. Однак, для Loyalty share, як і будь-якого інноваційного інструменту, виключно, час може бути показником успішності.

УДК336.71

Василевська Ю. Л.,
магістрант,

Філімонова О. Б.,

канд. екон. наук, доцент (б. в. з.) кафедри фінансів і кредиту,
ЧНУ ім. Петра Могили, м. Миколаїв

БАНКІВСЬКИЙ РИЗИК: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ

Банки є одними з основних учасників фінансового ринку країни. Завдяки їх участі відбувається перерозподіл та акумулювання грошо-

вих коштів, регулюється обіг капіталу. Така позиція зумовлює те, що банк відіграє важливу роль в економічному розвитку країни. Однак, через те, що діяльність банківської установи залежить від дій багатьох учасників і контрагентів, її супроводжує низка ризиків, що є неунікними та потребують ефективного управління.

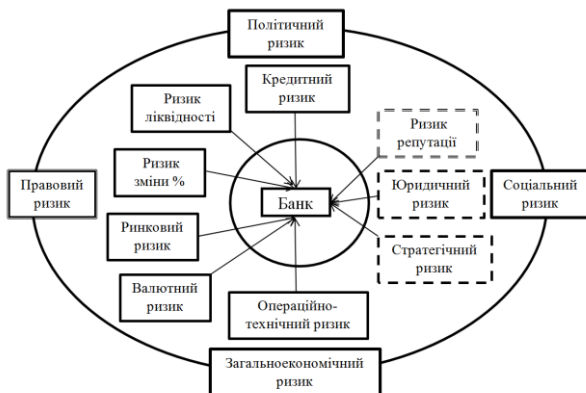
Згідно з Постановою правління НБУ від 02.08.2004 № 361 (далі Постанова), поняття «банківський ризик» трактують, як потенційну можливість недоотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх або внутрішніх факторів. Тут йдеться про ризик, як вірогідність того, що очікувані або неочікувані події можуть мати несприятливий вплив на надходження або капітал банку.

Огляд результатів досліджень, що проведені НБУ, дозволяють виділити ряд чинників посилення банківських ризиків:

- використання складних транзакцій між банками, що посилює їх зв'язок і залежність один від одного;
- зростання волатильності на валютному та фондовому ринках;
- використання неklasичних банківських продуктів, таких як свопи, ф'ючерси тощо, які мають підвищений рівень ризику;
- введення нових технологій та продуктів, комп'ютеризація банківської системи.

Варто зазначити, що аналіз банківського ризику та визначення характеру і міри його впливу на діяльність банку передбачає необхідність встановлення його джерела формування, виду та класифікації. Про цьому враховуємо, у Методичних вказівках з інспектування банків «Система оцінки ризиків», виділяється дев'ять категорій банківських ризиків: кредитний, ризик ліквідності, ринковий, валютний, операційно-технічний, репутаційний ризик, юридичний та стратегічний (рис. 1). Дані категорії можна віднести до ряду внутрішніх ризиків, які відносяться до діяльності конкретного банку. Також можна виділити зовнішні ризики, які впливають на банківську систему загалом. До таких можна віднести політичний ризик, соціальний, правовий, макро-економічний тощо.

Банку не може бути притаманний лише один вид ризику, адже всі вони взаємопов'язані, тоді як сам банк знаходиться в центрі впливу всіх видів ризику. Класифікація банківських ризиків зумовлює вибір певної системи їх управління, що в свою чергу, дозволяє оцінити величину ризику, ідентифікувати його, проаналізувати вплив та зв'язок з іншими ризиками.

Рис. 1. Класифікація банківських ризиків

Серед теоретичних аспектів управління банківським ризиком окремої уваги потребує виокремлення послідовних етапів і складових системи. Так, Коваленко В. В. пропонує розглядати підходи управління ризиками через такі етапи: ідентифікація ризику та визначення причин його виникнення, оцінка можливих збитків та втрат від даного ризику, прийняття остаточного рішення про відмову від ризику або ж про його облік, здійснення регулювання, моніторингу та контролю. На думку Л. Г. Кльоба система управління ризиками банку повинна включати в себе не лише перехід від одного етапу до іншого, а й брати до уваги принципи управління ризиками, його функції, які впливатимуть на розробку управлінських рішень. Вже потім ці рішення перетворюватимуться в задачі, які розподілятимуться між менеджерами банку. За словами професора Близькосхідного Університету Т. Tursoy управління ризиками зводиться до трьох основних етапів: визначення й оцінка, розробка плану дій і його виконання, постійний перегляд процесів, введених у дію та звітування.

Тож, управління ризиками є дуже важливою і необхідною складовою в організації банківської діяльності, що включає визначення, оцінку, мінімізацію та оптимізацію ризиків, подальший контроль за їх змінами. Аналізуючи праці як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, було виявлено, що банки наражаються на велику кількість різнопланових ризиків, що усі пов'язані один з одним. Однак, найбільш масштабного впливу, як засвідчують події останнього десятиліття, завдають банкам кредитний ризик і ризик ліквідності. Підходи до прийняття й управління цими двома видами банківського ризику зазнавали найбільших змін під час введення стандартів Базель II та Базель III.

ЗМІСТ

ОСВІТА ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ

ПІДСЕКЦІЯ: Сталий розвиток університетської системи освіти

<i>Мещанинов О. П.</i> Віртуальне середовище – визначальна складова сучасного університету	1
<i>Болюбащ Н. М.</i> Технологія доповненої реальності при викладанні дисциплін з комп'ютерних технологій	3
<i>Літвінчук С. Б.</i> Цілеутворення при вивченні технічних дисциплін у вищій школі	5
<i>Малюченко І. О.</i> Теренова гра у краєзнавчій діяльності екологів в університеті	8

ПІДСЕКЦІЯ: Соціокультурні процеси на Півдні України в сучасних вимірах

<i>Мейжис І. А.</i> Історично обумовлені соціокультурні фактори російської агресії на Сході України	10
<i>Oleh Borodenko.</i> Social expectations related to change in life standards: a symbolic aspect	12
<i>Рожанська Н. В.</i> Міжконфесійна толерантність міського населення Причорноморського регіону України залежно від рівня освіти	14
<i>Ляпіна Л. А.</i> Міжетнічна толерантність на Півдні України	16
<i>Фесенко А. М., Броннікова Л. В.</i> Самооцінки рівня добробуту мешканцями обласних центрів Півдня України у світлі сучасної концепції бідності	18
<i>Іванова І. Ф.</i> Рівень користування Інтернетом мешканцями Півдня України: соціологічний вимір	21
<i>Чорна В. О., Бондарець Б. Б.</i> Зовнішньоміграційні настрої мешканців обласних центрів Півдня України	23

Калашнікова Л. В. Формування уявлень про безпеку життєдіяльності особистості: соціологічний аспект	26
Локтіонова Д. А. З історії створення програми «Громадський бюджет»: соціально-історичний аспект	28
Костельнюк М. М. Концептуалізація національної ідеї в умовах державотворчого процесу в Україні	30
Осипова Є. М. Освітня міграція української молоді за кордон як тренд сучасної доби	32
Пільгуй А. О. Соціологія архітектури як новий напрям урбаністичних досліджень	34
Герасимова А. Є. Вандалізм як загроза соціокультурній безпеці регіонального соціуму	36
Анреєва Д. Л. Досвід соціального маркетингу в Україні	39
Афтенюк И. С. За социологию социологии.....	41
Бойцян О. Соціальна практика студентів-старшокурсників українських ЗВО	42
Ищенко І. С. Соціальні мережі як засіб самореалізації особистості в сучасному соціумі.....	43

ПІДСЕКЦІЯ: Теоретичні та управлінські аспекти економічного розвитку

Стоян О. Ю. Деякі аспекти ефективного стратегічного управління в умовах трансформаційних змін	47
Бурдельна Г. О. Удосконалення системи управління процесами іноземного інвестування на регіональному рівні	50
Валентова Ю. В., Саваріна І. П. Особливості та перспективи застосування проєктного менеджменту в галузі місцевого самоврядування	52
Дранус Л. С. Управління комунікаційною політикою підприємства	54
Нетудихата К. Л. інститутів у розвитку інноваційної діяльності.....	56
Саваріна І. П. Управління змінами як дієвий інструмент прогресу сучасного підприємства	58

**ПІДСЕКЦІЯ: Аспекти економічного розвитку:
підприємництво, облік, фінанси**

<i>Кучукова А. М., Прокопович Л. Б.</i> Основні засоби як економічна категорія	60
<i>Лушко С. М.</i> Несвоєчасність прийняття державного бюджету як основна проблема реалізації бюджетного процесу в Україні	62
<i>Полетаєв О. О., Даниленко А. В.</i> Loyalty share як один із напрямів модернізації ринку цінних паперів.....	64
<i>Філімонова О. Б., Василевська Ю. Л.</i> Банківський ризик: теоретичні аспекти управління.....	66

ДЛЯ НОТАТОК

Редактор *Я. Котенко*.
Технічний редактор, комп'ютерна верстка *Д. Кардаш, Н. Хасянова*.
Друк *С. Волинець*. Фальцювальні-палітурні роботи *О. Мішалкіна*.

Підп. до друку 8.11.2018.
Формат $60 \times 84^{1/16}$. Папір офсет.
Гарнітура «Times New Roman». Друк ризограф.
Ум. друк. арк. 4,42. Обл.-вид. арк. 3,96.
Тираж 27 пр. Зам. № 5872.

Видавець і виготовлювач: ЧНУ ім. Петра Могили.
54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10.
Тел.: 8 (0512) 50–03–32, 8 (0512) 76–55–81, e-mail: rector@chmnu.edu.ua.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6124 від 05.04.2018.

